

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

СНІЩЕНКО РОМАН ГРИГОРОВИЧ

УДК 338.14 (054.23:22.021.2)

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ
ГОСПОДАРЮВАННЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНКИ ТА МЕХАНІЗМИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Тернопіль – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Тернопільському національному економічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Гринчуцький Валерій Іванович,
Західноукраїнський національний університет,
професор кафедри економіки та економічної теорії.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Гончар Ольга Іванівна,
Хмельницький національний університет, професор
кафедри економіки підприємства і підприємництва;

доктор економічних наук, професор
Савіна Галина Григорівна,
Херсонський національний технічний університет,
проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків;

доктор економічних наук, старший науковий
співробітник
Харазішвілі Юрій Михайлович,
Інститут економіки промисловості НАН України,
головний науковий співробітник відділу проблем
регуляторної політики та розвитку підприємництва.

Захист відбудеться 20 листопада 2020 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.03 Західноукраїнського національного університету за адресою: 46009, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11а, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Західноукраїнського національного університету за адресою: 46009, м. Тернопіль, вул. Бережанська, 4.

Автореферат розісланий «16» жовтня 2020 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, доцент

І. Я. Омецінська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Здійснюючи господарську діяльність, підприємства прагнуть збільшити свою присутність на відповідних ринках і змушені поступатися своєю економічною безпекою заради отримання додаткового прибутку. Нестабільність економіки України прискорює процеси негативного впливу конкурентного середовища на суб'єкти господарювання, робить їх бізнес вразливим і нестабільним. За інформацією Державної служби статистики України загальна кількість підприємств на початок 2019 року зменшилася на 7% порівняно з 2010 роком, при цьому кількість великих підприємств зменшилася з 586 до 446, середніх – з 20983 до 16057, малих – з 357241 до 339374. За даними інтернет видання Mind Club Ejournal тривалість діяльності малого підприємства складає 3-5 років, середнього – 5-7 років. Недосконалість нормативно-правової бази в окремих аспектах започаткування та ведення бізнесу, необгрунтоване посилення фіскального тиску держави на суб'єкти господарювання, непродуктивна законотворча діяльність уповільнює розвиток підприємництва. За даними інтернет видання «Цензор Реформ» з 2015 по 2019 рік Верховною Радою було прийнято лише 699 законів з цих питань: з них 172 стосуються економічної політики, 175 – галузевого розвитку.

Крім зовнішніх на економічну безпеку посилюється вплив внутрішніх факторів. Результати досліджень міжнародної агенції Global Risks виявили основні внутрішні ризики українських підприємств: брак обігових коштів (до 50%), моральна та фізична застарілість обладнання (до 70%), низька кваліфікація персоналу (до 80%). Прогресивний розвиток суспільства разом з позитивними явищами в економічному житті супроводжується появою нових способів протиправних посягань на власність. Загострення ділової конкуренції, удосконалення методів і знарядь отримання економічної вигоди робить особливо актуальною проблему забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності.

Засади забезпечення економічної безпеки привертають увагу все більшого кола науковців через появу нових принципів, форм, правил, інструментів ведення бізнесу. Економічна безпека стає однією з найважливіших вимог ведення підприємницької діяльності.

Фундамент наукової думки про економічну безпеку підприємництва в Україні складають праці О. І. Барановського, К. Б. Волощук, К. С. Горячевої, С. Б. Довбні, М. М. Єрмошенка, Н. Е. Ковшун, Л. Г. Ліпич, І. Р. Михасюка, Б. І. Пшика, О. Й. Шевцової, та ін. Зарубіжний досвід із забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання сконцентровано у працях В. Алена, Ж. Вуда, Л. Бальцеровича, К. Ерроу, Л. Ерхарда, Н. Лумана, Е. де Сото та ін. Вагомий внесок у дослідження загальних проблем розвитку і становлення підприємництва, впровадження інновацій, підвищення конкурентоспроможності бізнесу зробили відомі українські вчені, зокрема: М. К. Бондарчук, В. Я. Брич, В. І. Гринчуцький, О. І. Гончар, А. І. Гулей, М. О. Данилюк, Т. Г. Дудар, П. П. Микитюк, Г. Г. Савіна. Теоретичні та практичні основи вітчизняної методології економіко-математичних досліджень

економічної безпеки відображені у працях О. Т. Іващука, В. С. Пономаренка, Ю. М. Харазішвілі та ін.

Незважаючи на широке розкриття проблем економічної безпеки суб'єктів господарювання усіх видів господарської діяльності і форм власності, потребують глибшого вивчення питання методології її оцінки та механізмів забезпечення. Це відноситься зокрема до: обґрунтування науково-теоретичних і методологічних підходів до організаційно-економічного забезпечення діяльності підприємств в конкурентному середовищі, розробки механізмів виробничого відтворення суб'єктів господарювання під впливом негативних зовнішніх і внутрішніх факторів, пошуку шляхів підвищення їх спроможності виконувати необхідні і суспільно-корисні функції, використання шляхів та можливостей реалізації власних бізнесових інтересів, місії і завдань наявними обсягами своїх економічних ресурсів.

Вищезазначене обумовлює актуальність теми дисертаційної роботи, окреслило її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. В основу дисертації покладено теоретичні положення та практичні розробки, які є складовою науково-дослідних робіт Тернопільського національного економічного університету за темами: «Управління потенціалом як умова соціально-економічного розвитку сучасних підприємств України» (державний реєстраційний номер 0118U003174), де здобувачем визначено концептуальні засади забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання в умовах нестабільності економіки України, обґрунтовано соціальну спрямованість процесу забезпечення економічної безпеки підприємництва у постіндустріальній парадигмі; «Економічна безпека: детермінанти розвитку та механізми забезпечення» (державний реєстраційний номер 0119U100877), де автором досліджено вплив механізму державного регулювання на забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності, розглянуто зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки підприємницького сектору в умовах ринкового середовища та можливості його імплементації в Україні.

Дисертаційна робота також виконана відповідно до планів науково-дослідних робіт Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського за темою «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності в умовах нестабільності фінансового ринку» (державний реєстраційний номер 0115U001126), де враховані результати досліджень і пропозиції автора щодо вдосконалення механізмів забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання та методичного підходу щодо фінансово-економічного аналізу стану підприємств в сучасних умовах.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є розробка теоретико-методологічних положень, науково-методичних підходів і надання науково-практичних рекомендацій щодо оцінки та механізмів забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання. Відповідно до мети в дисертаційній роботі поставлено і вирішено такі завдання:

– дослідити основні аспекти формування і розвитку методології та підходи до дефініції економічної безпеки суб'єкта господарювання, визначити її роль у господарській діяльності;

– науково обґрунтувати призначення системи економічної безпеки як інструментарію суб'єкта господарювання для визначення переліку і змісту її основних функцій в управлінському процесі;

– запропонувати алгоритм оцінки рівня економічної безпеки суб'єкта господарювання, який дозволить приймати ефективні управлінські рішення щодо застосування засобів захисту;

– окреслити підходи до дефініції ризику, визначити його роль у господарській діяльності, виявити залежності взаємного зв'язку ризику і економічної безпеки господарської діяльності;

– обґрунтувати доцільність використання економіко-математичних методів для дослідження внутрішньої структури, характеристик, можливих реакцій системи економічної безпеки;

– розробити класифікацію методів досягнення економічної безпеки суб'єктів господарювання;

– сформулювати принципи економіко-математичного моделювання, які забезпечать сумісність моделі процесу забезпечення економічної безпеки суб'єкта підприємництва з іншими економіко-математичними моделями;

– запропонувати алгоритм побудови математичної моделі економічної безпеки суб'єкта господарювання на основі інфологічного методичного підходу з використанням семантичної мережі на етапі вибору значимих показників, що дозволяє спростити та логічно обґрунтувати процедуру визначення їх оптимального складу;

– внести пропозиції щодо змін в алгоритмі кореляційно-регресійного аналізу рівня економічної безпеки суб'єкта підприємництва з метою його спрощення;

– виявити основні загрози зовнішнього та внутрішнього характеру, які наносять найбільшу шкоду бізнесовій діяльності;

– дослідити механізм забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання, виявити управлінські процеси, що ним ініціюються;

– запропонувати методичний підхід до визначення інтегрального індексу ефективності управління інноваційними ресурсами економічної безпеки;

– розглянути зарубіжний досвід ефективного управління процесом забезпечення економічної безпеки суб'єктів підприємництва в умовах ринкового середовища та визначити можливість його імплементації в Україні;

– обґрунтувати соціальну спрямованість процесу забезпечення економічної безпеки підприємництва у постіндустріальній парадигмі.

Об'єктом дослідження є господарські, управлінські та регуляторні процеси суб'єктів господарювання при їх функціонуванні в умовах впливу дестабілізуючих факторів.

Предметом дослідження виступають теоретичні, методологічні та практичні аспекти управління економічною безпекою діяльності суб'єктів господарювання.

Методи дослідження. Методологія дослідження базується на системному осмисленні умов і особливостей забезпечення економічної безпеки діяльності суб'єктів господарювання, основних дослідженнях зарубіжної і вітчизняної

економічної думки з питань безпеки бізнесу в трансформаційних умовах конкурентного середовища.

З метою забезпечення достовірності та обґрунтованості одержаних результатів дисертаційної роботи було застосовано загальнонаукові та спеціальні методи: *теоретичне узагальнення і порівняння* – при розкритті змісту і сутності понятійного, методологічного та методичного апарату ризику і економічної безпеки; *статистичний і графічний аналіз* – при вивченні, групуванні, порівнянні та наочному відображенні емпіричних даних з метою дослідження тенденцій господарської діяльності в змінних умовах економіки, аналізі джерел ресурсів суб'єктів господарювання, виявленні факторів, що впливають на дієвість і результативність політики економічної безпеки; *декомпозиційний підхід* – при формуванні системи економічної безпеки суб'єкта підприємництва; *агрегація і інтеграція* – при вивченні і вдосконаленні механізму забезпечення економічної безпеки; *системний підхід* – при дослідженні принципів і напрямків забезпечення економічної безпеки; *формалізація і економіко-математичне моделювання* – при вдосконаленні методичних підходів щодо вибору стратегії економічної безпеки, оцінці стану економічної безпеки, залученні ресурсів щодо здійснення господарської діяльності.

Інформаційною базою для дослідження слугували результати наукового пошуку процесів вирішення необхідної проблеми, законодавчо-нормативні акти України, які регулюють сферу економічної безпеки суб'єктів господарювання, матеріали державних статистичних органів і публікації у періодичних виданнях, офіційна інформація органів влади, internet – ресурси, інформаційно-аналітичні матеріали та науково-методичні розробки, наукові статті й тези доповідей на науково-практичних конференціях, власні напрацювання автора, опубліковані раніше. Все це дає змогу під різним кутом зору розглянути проблеми досліджуваної теми та надати теоретико-методологічні та практичні рекомендації щодо їх вирішення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у узагальненні, систематизації й розвитку теоретико-методологічних засад щодо оцінки та механізмів забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання, а також у виявленні можливостей та обґрунтуванні напрямів підвищення її рівня.

До найважливіших результатів, що характеризують наукову новизну дисертаційної роботи, слід віднести такі положення і розробки, які становлять особистий здобуток дисертанта:

вперше:

– запропоновано алгоритм побудови математичної моделі економічної безпеки суб'єкта господарювання на основі інфологічного методичного підходу з використанням семантичної мережі на етапі вибору значимих показників, що дозволяє спростити та логічно обґрунтувати процедуру визначення їх оптимального складу;

– визначено, що в основі взаємного зв'язку економічної безпеки та ризику лежать діалектичні закони «єдності і боротьби протилежностей», «заперечення заперечення» і «взаємного переходу кількісних змін у якісні». Протидія ризику та економічної безпеки призводить до все більш гострої суперечності і

закінчується зміною фінансового стану об'єкта. Це дозволяє отримати наукове уявлення про умови та механізми взаємодії суб'єктів і об'єктів ринку в ході їх функціонування та розвитку;

– обґрунтовано соціальну спрямованість процесу забезпечення економічної безпеки підприємництва у постіндустріальній парадигмі, де суспільство є головним джерелом соціально-економічного прогресу, а його розвиток – пріоритетом національної і міжнародної політики. Це дозволило отримати наукове обґрунтування зворотного зв'язку між соціальною значимістю суб'єкта підприємництва і його економічною безпекою;

удосконалено:

– визначення терміну «економічна безпека» як стабільно прогнозованої в часі ситуації, яка склалася в результаті виробничого відтворення суб'єкта господарювання, характеристики його спроможності як учасника ринку виконувати необхідні і суспільно-корисні функції, використовувати шляхи та можливості реалізації власних бізнесових інтересів, місії і завдань наявними обсягами своїх економічних ресурсів в конкурентному середовищі під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, що вказує на специфічну відмінність економічної безпеки підприємства від інших складових його загальної безпеки та, на відміну від існуючих, враховує можливість планування та регулювання рівня економічної безпеки і превалювання суспільної корисності над максимальним прибутком у меті господарської діяльності;

– теоретичні засади управління економічною безпекою суб'єктів господарювання, зокрема визначено систему економічної безпеки як інструментарій суб'єкта господарювання, що, на відміну від існуючих, дає можливість чіткого визначення переліку і змісту її основних функцій в управлінському процесі (аналітичної, регулюючої, індикаторної та прогнозної);

– класифікацію економіко-математичних методів дослідження економічної безпеки суб'єкта господарювання (за об'єктом дослідження, за видом дослідження, за ступенем формалізації, за кількістю учасників дослідження, за метою дослідження), яка, на відміну від існуючих, дозволяє обґрунтувати доцільність їх використання для дослідження внутрішньої структури, характеристик, можливих реакцій системи економічної безпеки;

– класифікацію методів досягнення економічної безпеки суб'єктів господарювання (методи виявлення, методи контролю, методи прогнозування, методи оцінки, методи мінімізації, методи ліквідації) яка, на відміну від існуючої, робить можливим уточнення переліку загроз економічній безпеці суб'єкта підприємництва з огляду на специфіку його діяльності та наявний ресурсний потенціал досягнення економічної безпеки;

– підготовчий етап алгоритму кореляційно-регресійного аналізу рівня економічної безпеки суб'єкта підприємництва, який, на відміну від існуючих, дозволяє спростити процедуру вибору значимих показників і тим самим скоротити час проведення аналізу;

– дефініцію механізму забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання як систему цілей, принципів, методів і важелів, що дають змогу у випадку очікування або настання негативного збурювального процесу

перетворити рух економічних ресурсів на рух засобів захисту, спрямований на мінімізацію ризиків і загроз господарській діяльності. На відміну від існуючих, таке трактування висвітлює головну функцію механізму – трансформацію економічних ресурсів суб'єкта господарювання в інструменти захисту, що дає можливість конкретизувати вимоги до складу і якості економічних ресурсів, мобілізованих на забезпечення економічної безпеки;

отримали подальшого розвитку:

– алгоритм оцінки рівня економічної безпеки суб'єкта господарювання, який дає змогу визначити інтегральний показник рівня економічної безпеки і приймати управлінські рішення щодо застосування засобів захисту та подальшої розробки прикладного програмного забезпечення для автоматизації відповідних процедур;

– принципи економіко-математичного моделювання (системності, інформаційної об'єктивності та достовірності, конкретності і достатності, інваріантності, наступності та ефективності), які забезпечують сумісність моделі процесу досягнення економічної безпеки суб'єкта підприємництва з іншими економіко-математичними моделями;

– дослідження з виявлення основних загроз бізнесовій діяльності, серед яких виділено активну міграцію кваліфікованих працівників, діяльність несумлінних інсайдерів, халатність співробітників компаній, хакерські та вірусні атаки, що дозволило підвищити ефективність процесу забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання;

– уточнення сутності мотиваційного, організаційного, забезпечуючого, контрольного і антикризового управлінських процесів, які ініціюються механізмом забезпечення економічної безпеки підприємства, що дозволяє визначити місце економічної безпеки в загальному процесі господарювання.

– методичний підхід до визначення інтегрального індексу ефективності управління інноваційними ресурсами економічної безпеки, який дозволив надавати учасникам ринку комплексну оцінку ефективності управлінських дій щодо інноваційних ресурсів економічної безпеки на усіх ієрархічних рівнях організаційної структури управління;

– дослідження зарубіжного досвіду ефективного управління процесом забезпечення економічної безпеки суб'єктів підприємництва в умовах ринкового середовища, що дозволило визначити можливість його імплементації відповідно до загальнонаціональних пріоритетів розвитку та запропонувати першочергові заходи з підвищення ефективності і економічної стійкості вітчизняного бізнесу.

Практичне значення одержаних результатів. Результати досліджень у вигляді готових до практичного використання форм були рекомендовані суб'єктам підприємництва, використані повністю і частково, про що свідчать довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження. Наукові результати, які мають прикладний характер, знайшли практичне застосування при:

– впровадженні основних правил системного підходу в менеджменті економічної безпеки для оцінки її рівня, аналізу й оцінки перспектив розвитку,

вибору партнерів і споживачів, оптимізації виробничих процесів; використанні алгоритму роботи системи економічної безпеки з оцінки її рівня для визначення інтегрального показника рівня економічної безпеки і прийняття управлінських рішень щодо застосування методів мінімізації економічних ризиків у господарській діяльності; оптимізації структури служби економічної безпеки у ПрАТ «Тернопільміськгаз» (довідка № 17/1 від 27.01.2020 р.);

– використанні типових індикаторів для попереднього експрес-аналізу економічного стану з метою визначення рівня економічної безпеки у діяльності ФГ «Лунки» (довідка № 22 від 23.01.2020 р.);

– застосуванні інфологічного методичного підходу до проведення кореляційно-регресійного аналізу економічного стану з використанням семантичної мережі для відбору значимих показників економічного стану; використанні класифікації методів досягнення економічної безпеки для уточнення переліку загроз економічній безпеці з огляду на специфіку діяльності та наявний ресурсний потенціал у АТ «ПОЛТАВАОБЛЕНЕРГО» (довідка № 47 від 17.01.2020 р.);

– розробці стратегії розвитку з урахуванням рекомендацій щодо імплементації зарубіжного досвіду підвищення рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання: як стратегічний пріоритет прийнято курс на підвищення якості персоналу і прискорення діджиталізації процесу документообігу у ТОВ «Запорізька агропродовольча компанія» (довідка № 11 від 15.01.2020 р.);

– застосуванні алгоритму побудови математичної моделі економічної безпеки на основі інфологічного методичного підходу та використанні класифікації методів досягнення економічної безпеки діяльності ТОВ «МІТ МАГНАТ» (довідка № 54/1 від 15.12.2019 р.);

– впровадженні рекомендацій щодо розширення спектру надаваних послуг і організації процесу забезпечення економічної безпеки ТОВ «Торгівельний будинок «Єкатеринівський м'ясокомбінат» (довідка № 83 від 12.12.2019 р.);

– визначенні загроз економічній безпеці з огляду на специфіку діяльності та наявний ресурсний потенціал з використанням запропонованої автором класифікації методів досягнення економічної безпеки суб'єктів господарювання; відборі значимих показників економічного стану із застосуванням інфологічного методичного підходу до проведення кореляційно-регресійного аналізу економічного стану; впровадженні пропозицій щодо оптимізації структури служби економічної безпеки у ТОВ «ОСП Корпорація ВАТРА» (довідка № 14/3 від 20.11.2019 р.);

– застосуванні алгоритму побудови математичної моделі економічної безпеки на основі інфологічного методичного підходу приватним підприємством «SCM-Трейд» (довідка № 51 від 28.10.2019 р.);

– використанні основних правил системного підходу в менеджменті економічної безпеки для оцінки рівня економічної безпеки, аналізу і оцінки перспектив розвитку, виборі партнерів і споживачів, оптимізації виробничих процесів; застосуванні запропонованого інфологічного методичного підходу до

проведення кореляційно-регресійного аналізу економічного стану з використанням семантичної мережі ТОВ «АВМ АМПЕР» (довідка № 45/2 від 25.10.2019 р.);

– застосуванні рекомендацій щодо підвищення рівня технічного забезпечення фермерського господарства, використанні запропонованих автором типових індикаторів для попереднього експрес-аналізу економічного стану з метою визначення рівня економічної безпеки ФГ «Трудовик-12» (довідка № 15 від 04.10.2019 р.);

– застосуванні методики та інструментарію визначення індикаторів економічної безпеки для оцінки рівня захищеності економічних ресурсів; використанні наукового підходу до класифікації методів досягнення економічної безпеки для уточнення переліку загроз економічній безпеці з огляду на специфіку діяльності та наявний ресурсний потенціал приватним підприємством «ФАЙН-ТРЕЙД-2004» (довідка № 36/1 від 26.09.2019 р.);

– використанні методичних підходів до управління ризиками при коригуванні політики економічної безпеки депозитарною установою ТОВ «КРЕМІНЬ БРОК» (довідка № 23/1 від 15.09.2019 р.);

– використанні методики та інструментарію визначення статистично не значущих змінних і показників, що характеризуються наявністю мультиколеніарності при побудові багатофакторної регресійної моделі оцінювання стану економічної безпеки; використанні типових індикаторів для проведення попереднього експрес-аналізу фінансово-економічного стану страхувальника з метою визначення ступеню доцільності надання йому страхових послуг у ПрАТ «Українська пожежно-страхова компанія» (довідка № 19 від 12.08.2019 р.).

Науково-теоретичні та практичні розробки дисертації використані у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету при викладанні дисциплін «Економіка підприємства», «Обґрунтування господарських рішень та управління ризиками», «Економіка і організація інноваційної діяльності», «Інвестиційна діяльність» (довідка № 54-30/3054 від 21.02.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним, завершеним дослідженням. Наукові результати, які виносяться на захист, отримані автором особисто та знайшли відображення в опублікованих працях. Особистий внесок здобувача в роботах, виконаних у співавторстві, зазначено у списку публікацій.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи доповідались, обговорювались та одержали позитивну оцінку на 7 міжнародних науково-практичних конференціях, серед яких: «Актуальні питання функціонування фінансового ринку в умовах кризових явищ світової економіки» (26–27 квітня 2018 року, м. Одеса); «Формування ефективної моделі розвитку підприємства в умовах ринкової економіки» (2–3 листопада 2017 року, м. Житомир); «Сучасні детермінанти розвитку бізнес-процесів в Україні» (24 травня 2017 року, м. Київ); «Ідеї академіка В. І. Вернадського та проблеми сталого розвитку освіти і науки» (1–3 червня 2017 року,

м. Кременчук); «Інформаційна та економічна безпека (INFECO-2016)» (28–30 квітня 2016 року, м. Харків); «Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності» (21–23 листопада 2013 року, 10–12 грудня 2014 року, м. Кременчук), 3 всеукраїнських науково-практичних конференціях «Фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання» (12–14 лютого 2014 року, 2–3 березня 2017 року, 5–6 березня 2018 року, м. Кременчук) та всеукраїнській науковій конференції за міжнародною участю «Актуальні питання забезпечення стійкого розвитку національного господарства» (24–25 жовтня 2014 року, м. Кременчук).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 36 наукових працях (2 з яких у співавторстві), у тому числі: 2-х одноосібних монографіях, 20 статтях, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації (з них 11 – у наукових виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз, у тому числі 1 видання включене до Web of Science), 14 працях апробаційного характеру. Загальний обсяг публікацій становить 51,10 друк. арк., з яких особисто автору належать 50,83 друк. арк.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (582 найменування на 55 сторінках) та 26 додатків (на 61 сторінці) і містить 93 таблиці та 84 рисунки (4 таблиці і 3 рисунки займають повну сторінку). Основний текст розміщений на 410 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «Науково-теоретичні основи забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності суб'єктів господарювання» розглянуто сутність економічної безпеки, окреслено теоретичні засади формування системи економічної безпеки суб'єкта господарювання, її структури та складових, визначено основні теоретичні аспекти, які стосуються ризиків та загроз господарській діяльності у стратегічному вимірі економічної безпеки.

Аргументовано, що питання безпеки суб'єкта господарювання повинно розглядатися тільки в контексті з його економічною безпекою. Її неможливо виокремити від інших складових загальної безпеки, адже характер кожної з них має економічну сторону.

Проведено аналіз основних підходів до дефініції економічної безпеки суб'єкта господарювання та виявлено, що основним їх недоліком є розмитість специфічної відмінності економічної безпеки підприємства від інших складових його загальної безпеки: інформаційної, екологічної, правової тощо. Тому для надання дефініції економічної безпеки підприємства запропоновано уточнення факторів, які становлять загрозу саме економічному стану суб'єкта господарської діяльності, визначення основних економічних аспектів його бізнесу. Обґрунтовано на основі аналізу результатів досліджень вітчизняних і закордонних вчених авторські дефініції головних термінів понятійного апарату економічної безпеки. Запропоновано під терміном «економічна безпека»

розуміти стабільно прогнозовану в часі ситуацію, яка склалася в результаті виробничого відтворення суб'єкта господарювання, характеристику його спроможності як учасника ринку виконувати необхідні і суспільно-корисні функції, використовувати шляхи та можливості реалізації власних бізнесових інтересів, місії і завдань наявними обсягами своїх економічних ресурсів в конкурентному середовищі під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Наведена дефініція економічної безпеки суб'єкта господарювання як наукової категорії відкриває можливість для більш чіткого розуміння її специфічних відмінностей від інших складових загальної безпеки, дозволяє виокремити з загальної множини її компоненти, конкретизувати завдання, цілі, сформулювати принципи і напрями забезпечення. Таке визначення враховує можливість планування і регулювання рівня економічної безпеки і превалювання суспільної корисності над максимальним прибутком у меті господарської діяльності.

Виходячи з результатів проведеного аналізу визначено, що підходи до дефініції економічної безпеки підприємства не мають чітких меж і в більшості випадків мають дуже великі сектори перетину, тому подрібнення класифікацій і збільшення кількості підходів в цьому випадку є недоречним. Доведено, що поняття «економічна безпека» відноситься до всіх без винятків фінансових станів.

На підставі опрацювання термінологічного базису економічної безпеки обґрунтовано необхідність чіткого розмежування понятійних категорій «економічна безпека» і «система економічної безпеки» стосовно їх використання для опису та дослідження господарської діяльності суб'єктів підприємництва. У роботі проведено змістовний аналіз поняття «система економічної безпеки», результати якого дозволяють обґрунтувати пріоритетне значення системи економічної безпеки для суб'єкта підприємництва.

Під системою економічної безпеки запропоновано розуміти сукупність інструментів та відповідного забезпечення економічної безпеки, яка виконує функції контролю, аналізу, регулювання, прогнозу фінансового стану суб'єкта підприємництва з метою досягнення цілей господарської діяльності та ефективної протидії зовнішнім і внутрішнім негативним впливам (загрозам).

На основі проведеного причинно-наслідкового аналізу ризику і економічної безпеки встановлено наявність між ними безпосереднього зворотного зв'язку. Доведено, що в основі взаємного зв'язку економічної безпеки і ризику лежать діалектичні закони «єдності і боротьби протилежностей», «заперечення заперечення» і «взаємного переходу кількісних змін у якісні», що дозволяє отримати наукове уявлення про умови та механізми взаємодії суб'єктів і об'єктів ринку в процесі їх функціонування та розвитку.

Визначено, що ризик вступає в протиріччя з економічною безпекою: більший рівень ризику передбачає менший рівень економічної безпеки, і навпаки. Саме баланс на межі між ризиком і безпекою дає максимальний результат діяльності суб'єкта підприємництва. Встановлено, що розвиток суб'єкта підприємництва відбувається шляхом діалектичного заперечення старого економічного стану об'єкта новим, нового – новітнім, в результаті чого

розвиток поєднує спадкоємність і циклічність. Визначено, що ескалація протидії ризику і економічної безпеки призводить до все більш гострої суперечності і закінчується зміною економічного стану суб'єкта господарювання.

За результатами дослідження системного, ресурсного і функціонального підходів до структури економічної безпеки суб'єктів підприємництва обґрунтовано необхідність врахування сучасних особливостей господарювання, що дало підстави для вдосконалення цих підходів шляхом доповнення запропонованими додатковими структурними елементами (рис. 1).

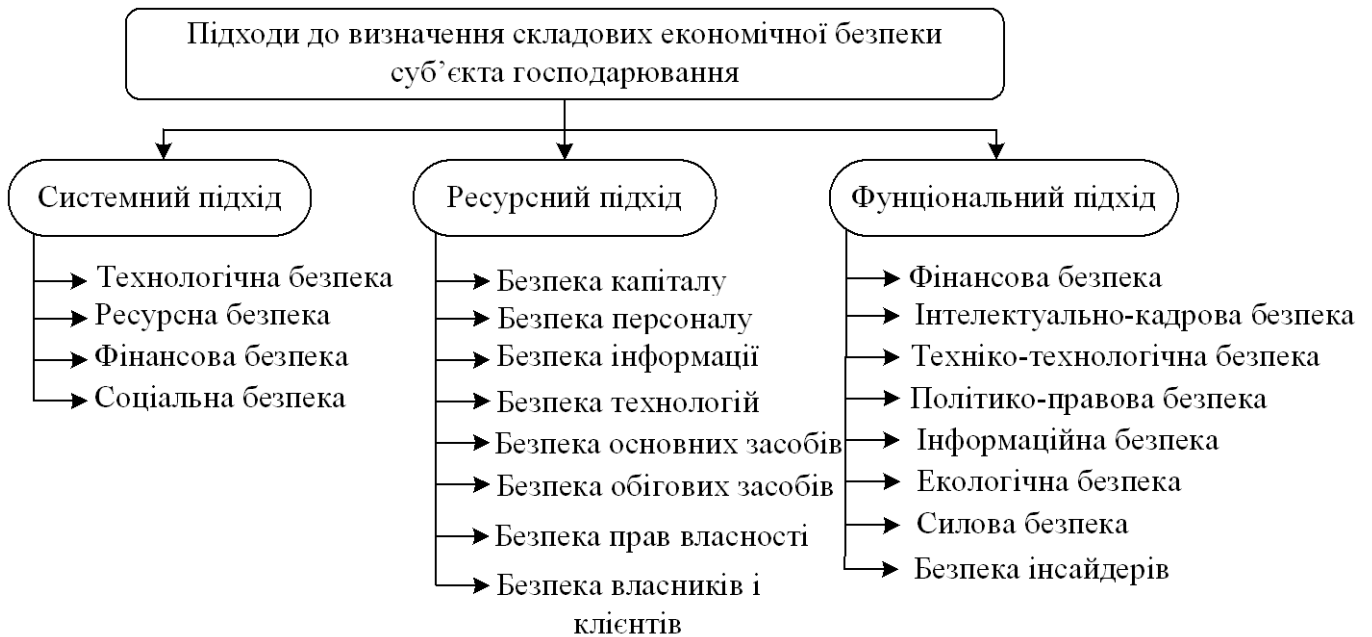

Рис. 1. Структура економічної безпеки суб'єкта господарювання

Встановлено, що головною перевагою системного підходу є його універсальність: визначені складові є у будь-якого суб'єкта господарювання, незалежно від його розміру і спеціалізації. Але після опису місця і значимості кожної структурної одиниці в економічній безпеці, як у єдиній системі, подальше дослідження можливе лише після декомпозиції, яка може бути проведена за іншим, найбільш відповідним до ситуації підходом. З одного боку, це спрощує процес дослідження, бо надає досліднику певну свободу вибору, з іншого – для подальшої деталізації проблемної сфери економічної безпеки може бути використана вся множина існуючих підходів. Запропоновано доповнити ресурсний підхід двома структурними одиницями: «безпека власників і клієнтів» та «безпека обігових засобів». Перша характеризує захищеність від небезпек власників і клієнтів суб'єкта господарювання, інша – стан захищеності його обігових засобів. Рекомендовано доповнити функціональний підхід до дослідження структури економічної безпеки суб'єкта господарювання складовою «безпека інсайдерів». Це рішення викликане значним збільшенням впливу інформатизації бізнес-процесів на їх

результативність, посиленням ролі інсайдерів в залученні, розподілі та контролі коштів на потреби господарської діяльності.

З метою вдосконалення методичного апарату економічної безпеки суб'єкта господарювання як економічної категорії запропоновано доповнити її дослідження описом за основними класифікаційними ознаками.

На рис. 2 подано авторське бачення економічної безпеки як економічної категорії.

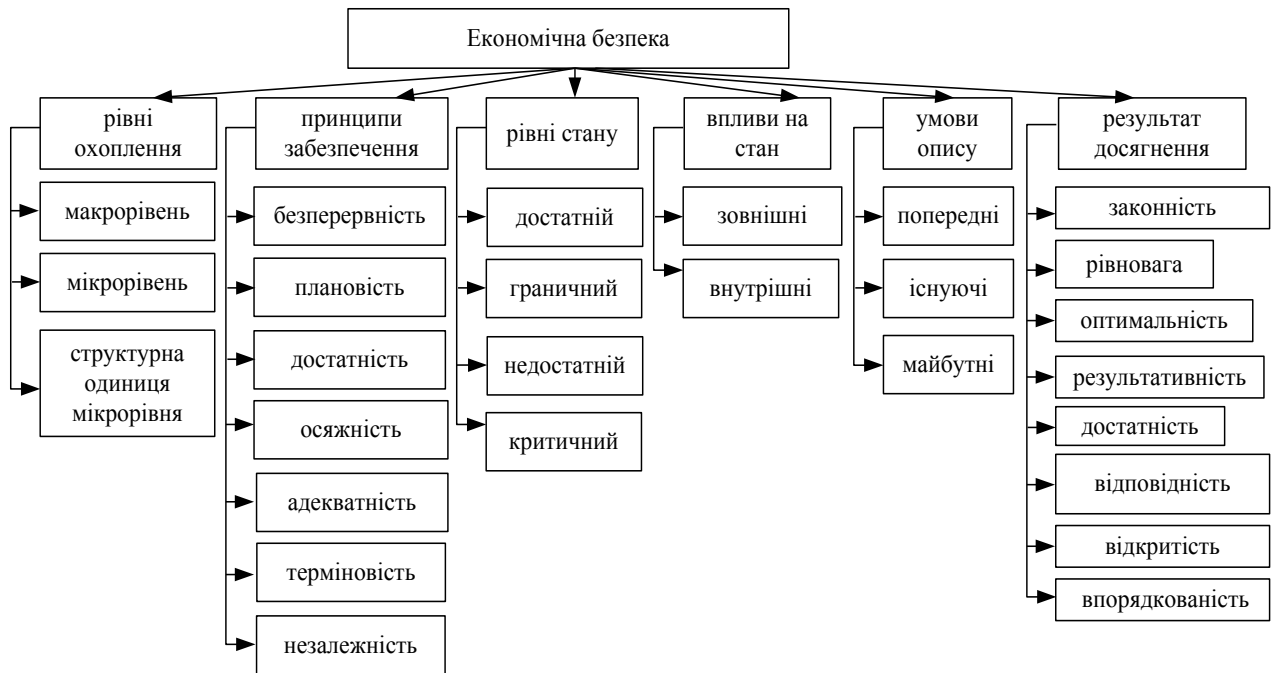

Рис. 2. Класифікаційні ознаки економічної безпеки

Запропоновано підхід, за яким політика економічної безпеки суб'єктів господарювання реалізується відповідною структурою органів на основі нормативно-методичної бази з використанням спеціальних методів і засобів, що визначають архітектуру системи економічної безпеки. Аргументовано, що економічна безпека суб'єкта підприємництва має на меті досягнення рівноваги, яка з одного боку, забезпечує результативність захисту, його достатність та відповідність всім вимогам політики безпеки, а з іншого — його впорядкованість, відкритість і необтяжливості для процесу господарювання. Хоча процес забезпечення економічної безпеки є безперервним у часі, саме твердження про економічну безпеку суб'єкта господарювання є одномоментним, пов'язаним з конкретною ситуацією і характеризується певними атрибутами опису. Дослідження основних аспектів формування і розвитку методології економічної безпеки дало можливість забезпечити аналітичну порівняльність підходів до її забезпечення, трактувати економічну безпеку як найважливішу характеристику економічного стану, а її досягнення вважати одним з головних завдань у діяльності суб'єктів господарювання.

Встановлено, що ризик є результатом окремого, свідомого, але не завжди об'єктивного управлінського рішення, яке приймається людиною. Наведено

авторське бачення цього терміну як ситуації, що є наслідком або варіантом свідомо прийнятого управлінського рішення, яка може привести до матеріальних або інших втрат певного розміру. Доведено, що предметом детального вивчення повинні стати граничні рівні економічної безпеки, наближені до рівня оптимального балансу між ризиком і безпекою, адже вони є зонами максимального ризику.

У другому розділі «**Методологічні підходи до оцінки економічної безпеки підприємницької діяльності суб'єктів господарювання**» розглянуто методологічні основи оцінювання економічної безпеки суб'єктів господарювання, методологію та методи дослідження процесів її забезпечення.

Сформульовано в процесі дослідження дефініції «показник економічної безпеки» та «індикатор економічної безпеки», що дало можливість виокремити підмножину індикаторів з множини показників економічної безпеки і уточнити їх призначення, мету та область використання.

Доведено, що економіко-математичні методи дослідження системи економічної безпеки дозволяють встановити її внутрішню структуру, характеристики (параметри), дослідити можливі реакції системи на зміни вхідних даних і розробити механізм забезпечення економічної безпеки.

Встановлено, що основні правила застосування системного підходу в менеджменті економічної безпеки можуть використовуватися при оцінці рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання, аналізі перспектив розвитку підприємства, виборі партнерів і споживачів, оптимізації виробничих процесів тощо.

Запропоновано класифікацію методів досягнення економічної безпеки суб'єктів господарювання (методи виявлення, методи контролю, методи прогнозування, методи оцінки, методи мінімізації, методи ліквідації), яка ґрунтується на тісному взаємозв'язку між загрозами та витратами на досягнення безпеки і робить можливим уточнення переліку загроз економічній безпеці суб'єкта підприємництва з огляду на специфіку його діяльності та наявний ресурсний потенціал досягнення економічної безпеки.

Доведено, що напрями економіко-математичного моделювання процесу забезпечення економічної безпеки суб'єкта підприємництва пов'язані між собою і не можуть існувати окремо, бо мають спільні елементи алгоритму і користуються, в окремих випадках, спільними масивами даних. Крім того, суб'єкт господарювання і його система економічної безпеки є взаємозалежними породжуваною та породжуючою сутностями, оскільки система економічної безпеки є структурним елементом суб'єкта господарювання.

В роботі запропоновано до використання принципи економіко-математичного моделювання (системності, інформаційної об'єктивності та достовірності, конкретності і достатності, інваріантності, наступності та ефективності), що дають можливість будувати довільну окрему модель процесу досягнення економічної безпеки суб'єкта підприємництва і забезпечують її сумісність з іншими економіко-математичними моделями.

У роботі економічну безпеку суб'єкта господарювання представлено у вигляді тривимірної просторової моделі з центром на початку координат і

базису, утвореного трьома взаємно перпендикулярними векторами. Ці вектори задають три координатних осі: «напрямки забезпечення», «методи досягнення», «витрати на досягнення» (абсцис, ординат, аплікат). Початок координат відповідатиме стану абсолютної економічної безпеки, коли повністю відсутні загрози за всіма напрямками, і не використовуються ресурси та спеціальні методи для їх ліквідації або мінімізації. Координати кожної точки простору вказують на рівень економічної безпеки, який можна досягти, витрачаючи фіксований обсяг ресурсів системи безпеки для ліквідації певної кінцевої кількості загроз визначеними методами їх нейтралізації. Запропоновано виділити кілька векторів базису – взаємопов'язаних часткових моделей. Вектор економічної безпеки представляє собою лінійну комбінацію векторів базису.

Визначено, що загальна модель економічної безпеки суб'єкта підприємництва повинна включати таку кількість, представлення і наповнення часткових моделей (базисних векторів), які дозволять мати найбільш повне уявлення про стан економічної безпеки і динаміку економічних процесів. Моделі економічної безпеки суб'єкта господарювання розробляються з використанням ER-діаграм. Обмеження, що накладаються на часткові моделі (вимоги до складу векторів, ліміти параметрів тощо) формують вимоги до загальної моделі системи економічної безпеки. Доведено, що за своєю фізичною сутністю загальна модель економічної безпеки показує якісний склад об'єктів захисту суб'єкта підприємництва в конкретних умовах під впливом певної кількості визначених загроз, а за економічною сутністю – вартість безпечного ведення господарської діяльності.

У дисертації запропоновано алгоритм побудови математичної моделі економічної безпеки суб'єкта господарювання на основі інфологічного методичного підходу з використанням семантичної мережі на етапі вибору значимих показників економічної безпеки, який дозволяє спростити та логічно обґрунтувати процедуру визначення їх оптимального складу.

Представлений алгоритм роботи системи економічної безпеки з оцінки рівня економічної безпеки суб'єкта господарювання дає можливість подальшої розробки прикладного програмного забезпечення для автоматизації відповідних процедур. Результатом виконання цього алгоритму є визначення інтегрального показника рівня економічної безпеки і прийняття управлінських рішень щодо застосування засобів захисту (рис. 3).

Алгоритм кореляційно-регресійного аналізу рівня економічної безпеки суб'єкта підприємництва, зважаючи на складність і неформалізованість опису, доповнено двома етапами. На першому етапі визначаються пріоритетні напрями діяльності суб'єкта підприємництва. Аналіз полягає у вивченні умов функціонування учасника в конкурентному середовищі, визначенні внутрішніх і зовнішніх впливів на його діяльність з метою складання функціональної схеми бізнесу та визначення місця і роль процесу забезпечення економічної безпеки у загальному процесі господарювання. На другому етапі відбувається аналіз показників економічного стану і показників працездатності системи економічної безпеки, тобто проводиться визначення і відбір факторів, які впливають на інтегральний показник економічної безпеки.

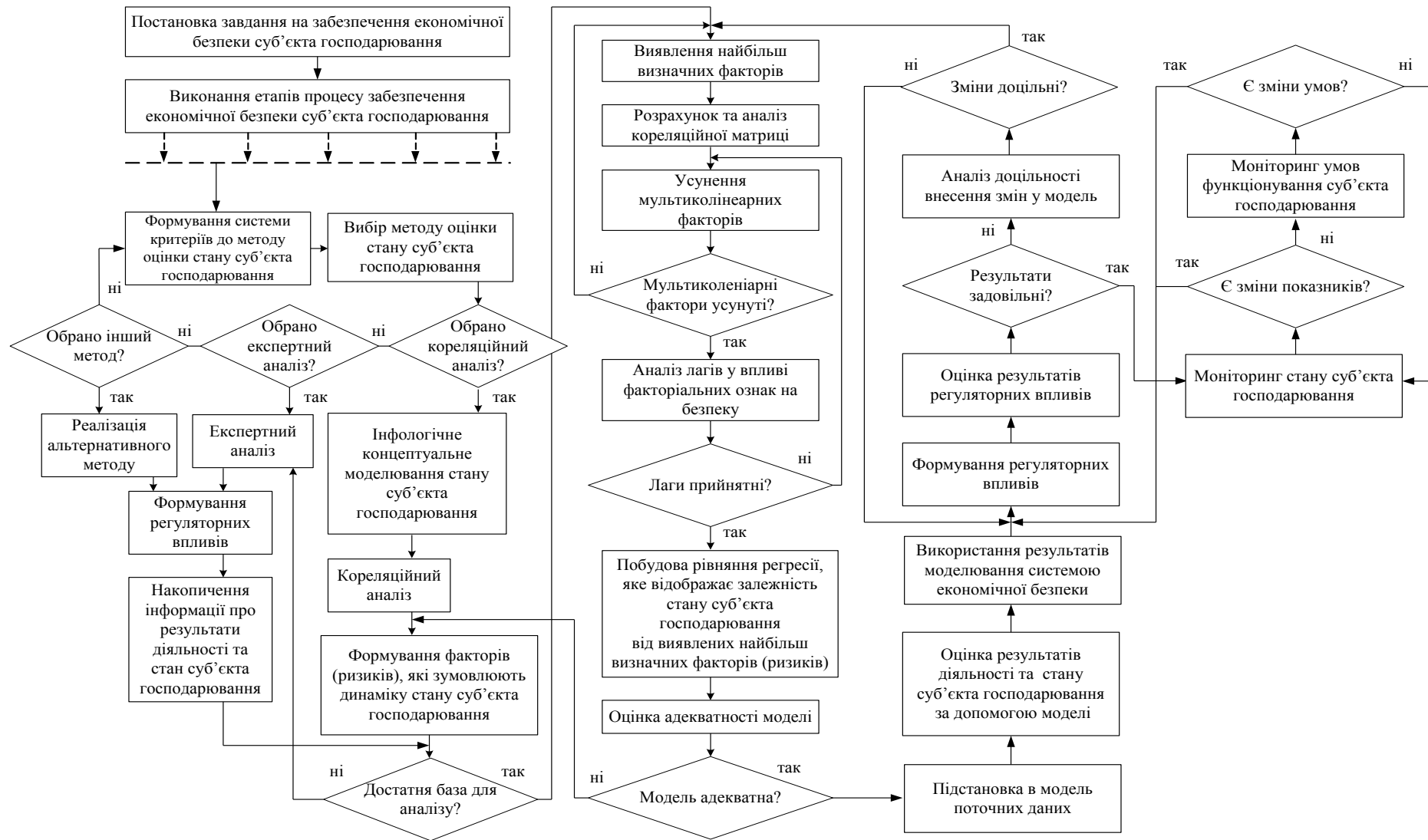

Рис. 3. Алгоритм оцінки рівня економічної безпеки суб'єкта господарювання

У третьому розділі «Комплексний аналіз економічної безпеки підприємницької діяльності суб'єктів господарювання» здійснено аналіз розвитку економіки суб'єктів господарювання промисловості та агропромислового комплексу, а також проведено аналіз розвитку ринкових інститутів як фактору зміцнення економічної безпеки підприємств.

Виявлено основні загрози зовнішнього та внутрішнього характеру, які на сьогодні наносять найбільшу шкоду економічній безпеці суб'єктів господарювання і є основними причинами зменшення їх кількості, серед яких:

- відсутність чітко сформульованої і законодавчо підтвердженої державної політики у сфері підтримки підприємництва, недостатність та недосконалість регуляторів національного ринку, часті зміни правового поля, нестабільність політичної ситуації;

- підвищення тиску на бізнес збільшенням адміністративних бар'єрів (ускладнення реєстрації, ліцензування, сертифікації, ускладнення системи контролю і дозвільної практики, недосконале регулювання орендних відносин тощо);

- відсутність реальних та дієвих механізмів правової, фінансової та соціальної підтримки бізнесу;

- недостатня технологічна озброєність українських підприємств, яка унеможливує успішну господарську діяльність в умовах висококонкурентного ринку;

- збільшення загальної кількості загроз підприємствам у зв'язку з воєнними діями на території України;

- зменшення рівня інвестиційної привабливості українського бізнесу тощо.

Дослідження з виявлення основних загроз бізнесовій діяльності дозволило підвищити ефективність процесу забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

У роботі досліджено основні напрями управлінської діяльності, що сприяють підвищенню економічної безпеки суб'єкта підприємництва; як потенційно перспективні визначено імідж-менеджмент і напрям соціального менеджменту з безпеки інфраструктури. З'ясовано, що організація та стан інфраструктури суттєво впливають на економічну безпеку підприємства, оскільки на сьогодні у сфері технічного обслуговування виробництва на промислових підприємствах працює від 40% до 50% всього промислово-виробничого персоналу. Це зумовлено не тільки відносно великими обсягами робіт з обслуговування основного виробництва, а й характером допоміжних та обслуговуючих операцій, що важко піддаються механізації та автоматизації.

Аргументовано, що професійна підготовка персоналу виробничої інфраструктури є фундаментом забезпечення виробничого процесу. Визначено, що посилення її ролі і значення у процесі забезпечення економічної безпеки викликане наступними факторами:

- 1) ускладнення виробничих процесів внаслідок їх часткової або повної механізації чи автоматизації збільшує інтелектуальне навантаження виконавців робіт з ремонту та налагодження устаткування, потребує перегляду і доповнення номенклатури інструментів, оснастки, пристроїв, приладів;

2) використання нових технологій виробництва зумовлює скорочення виробничих і технологічних циклів, пришвидшення темпів праці;

3) ускладнення виробничих процесів і поглиблення внутрішньовиробничих зв'язків розширюють межі професійних обов'язків;

4) постійно зростає комунікаційне навантаження персоналу підприємства.

Тому виробнича інфраструктура повинна забезпечуватися персоналом необхідної кваліфікації.

Доведено, що зміни в умовах руху трудових ресурсів є основними причинами потреби у кваліфікованому персоналі не тільки інфраструктурних, а й основних виробничих підрозділів підприємств.

Визначено, що впровадження досягнень науково-технічного прогресу не тільки стимулює підвищення продуктивності виробництва, але й вносить зміни в ринкові механізми, підвищуючи їх ефективність. Впровадження інновацій прискорює обмін інформацією та процедури купівлі-продажу, зумовлює появу нових фінансових інструментів. Разом з цим, інноваційний розвиток суспільства створює нові види суттєвих загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання.

З'ясовано, що близько 11% випадків витоку інформації з обмеженим доступом відбувається через халатність співробітників компаній, 14% – через хакерські і вірусні атаки, 31% – з метою навмисного заподіяння матеріальної шкоди власними співробітниками і 24% – з метою шахрайства.

Доведено, що підприємства несуть не тільки фінансові втрати від діяльності несумлінних інсайдерів. Визначено, що несумлінні інсайдери намагаються викрасти або скомпрометувати: інформацію про клієнтів і бізнесові обладнання – 23%; технічну інформацію – 23%; бухгалтерські документи – 14%; фінансові документи (фінансово-економічний аналіз, фінансові моделі тощо) – 9%; інформацію про закупівлі – 9%; договори – 9%; персональні дані – 1%; іншу інформацію – 14%. Тому втрата інформації з обмеженим доступом може привести до втрати довіри клієнтів і партнерів, дискредитації іміджу фірми перед контролюючими органами та владними структурами, небажаних настроїв серед персоналу.

З'ясовано негативний вплив на господарську діяльність воєнного конфлікту в зоні АТО (ООС) та втрати Криму, які зумовили активні міграційні процеси та необхідність переорієнтації маркетингових напрямів підприємств.

В ході дисертаційного дослідження для визначення рівня економічної безпеки за запропонованою методикою проведено розрахунок інтегрального показника економічної безпеки 50 зазначених сільськогосподарських підприємств України, розраховано середні значення показників-складових інтегрального показника економічної безпеки та проведено групування зазначених підприємств за рівнем економічної безпеки (табл. 1) для визначення кореляційних залежностей.

За результатами розрахунків отримано функцію без додаткової регресійної статистики, яка має вигляд:

$$Y=X_1+1,13X_2+1,06X_3+0,94X_4+0,82X_5+0,96X_6+0,06 \quad (1)$$

Групування досліджуваних сільськогосподарських підприємств за рівнем економічної безпеки

Групи підприємств за рівнем економічної безпеки	Середнє значення показника							к-сть підприємств у групах	Значення інтегрального показника економічної безпеки	Рівень економічної безпеки
	фінансової безпеки X ₁	фізичної безпеки і охорони X ₂	інвестиційної привабливості X ₃	правової захищеності X ₄	технічного забезпечення X ₅	кадрового забезпечення X ₆	інтегрального показника економічної безпеки Y			
I	–	–	–	–	–	–	–	–	□ 4	критичний
II	0,76	0,78	0,79	0,84	0,81	0,8	4,77	14	4-5	недостатній
III	1,31	0,82	0,83	0,8	0,82	0,84	5,41	26	5-6	граничний
IV	2,2	0,89	0,8	0,87	0,85	0,84	6,47	7	6-7	достатній
	2,77	0,9	0,93	0,99	0,81	0,94	7,33	3	7-8	
Всього	–	–	–	–	–	–	–	50	–	–

Визначено, що достатній рівень економічної безпеки мають лише 20% обстежених сільськогосподарських підприємств, 80% – працюють з підвищеним ступенем ризику, що становить суттєву загрозу сектору агропромислового комплексу.

Відзначено, що складність узагальнення принципів побудови відносин учасників ринку свідчить про багатогранність і індивідуальність кожного з його сегментів, що існують в швидкозмінних умовах економічної дійсності.

Принципи відносин суб'єктів господарювання, з огляду на керуючий вплив ринку у забезпеченні економічної безпеки, також мають свої особливості, проте з усієї множини виділено такі, що дійсні для всіх (заохочення і аргументація бізнесової діяльності учасників ринку, суто економічне вирішення проблемних питань, доречність угод і адекватність цін, баланс економічних інтересів продавців і покупців, законність і правомочність угод).

Доведено, що аналіз умов та результатів діяльності підприємств, врахування зовнішніх і внутрішніх загроз та сприятливих чинників у їх діяльності є необхідною умовою безпечного ведення бізнесу і важливим етапом забезпечення їх економічної безпеки.

У четвертому розділі «Концептуальні засади поліпшення механізмів забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання» досліджено організаційно-правові напрями формування механізму забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання, проаналізовано розвиток ринкових інститутів – складових механізму забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Визначено механізм забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання як систему цілей, принципів, методів і важелів, що дають змогу у випадку очікування або настання негативного збурювального процесу

перетворити рух економічних ресурсів на рух засобів захисту, спрямований на мінімізацію ризиків і загроз господарській діяльності. Це трактування механізму забезпечення економічної безпеки реалізує його головну функцію трансформації економічних ресурсів суб'єкта господарювання в інструменти захисту і можливість конкретизувати вимоги до складу та якості економічних ресурсів, мобілізованих на забезпечення економічної безпеки. Доведено, що механізм забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання (рис.4) ініціює мотиваційний, організаційний, забезпечуючий, контрольний і антикризовий процеси у підприємницькій діяльності.

Визначено основні умови результативності процесу мотивації: наявність у об'єктів мотивації потенціалу для збільшення своєї корисності; наявність у розпорядженні суб'єкта господарської діяльності достатніх ресурсів для здійснення необхідного мотиваційного впливу; наявність комплексного забезпечення, яке гарантує відповідність і адекватність мотиваційного впливу.

Визначено основні умови результативності організаційного процесу: здійснення певних видів діяльності (виробничої, фінансової, інвестиційної, торговельної, науково-дослідної тощо); наявність ресурсів для організації: матеріальних, людських, інформаційних, технологічних, інноваційних тощо; наявність зовнішнього впливу на господарські процеси (економічних умов, громадських організацій, міжнародних подій, законодавчих актів, конкурентів, менталітету суспільства тощо); горизонтальний структурний поділ за призначенням (виконання конкретних завдань); вертикальний структурний поділ за функціями, спрямований на координацію роботи, тобто здійснення процесу управління; необхідність координації і управління господарськими процесами.

Окреслено основні умови результативності процесу забезпечення: наявність тимчасово вільних високоліквідних ресурсів; можливість оперативного перерозподілу ресурсів між структурними елементами підприємства у випадку необхідності для підвищення ефективності господарської діяльності чи рівня економічної безпеки; своєчасність і достатність наданих ресурсів для виконання поставлених завдань.

У роботі визначено основні умови результативності процесу контролю: наявність системи економічної безпеки як інструментарію суб'єкта господарювання; постійний моніторинг результативності процесу господарювання, рівня економічної безпеки, суттєвості зовнішніх і внутрішніх негативних впливів, ефективності засобів та методів захисту; наявність необхідних ресурсів і методик оперативного реагування на збурюючі впливи та виявлення їх на початковій стадії; достатній запас стійкості до негативних впливів, який дозволяє підтримувати належний рівень економічної безпеки суб'єкта господарювання протягом довготривалого часу ліквідації загрози.

Встановлено основні умови результативності процесу антикризового управління: наявність сучасних засобів та методик своєчасної діагностики кризового стану; готовність до впровадження жорстких правил і обмежень, не притаманних для організації господарського процесу в стабільних умовах відсутності суттєвих загроз існуванню підприємства; наявність кадрових та

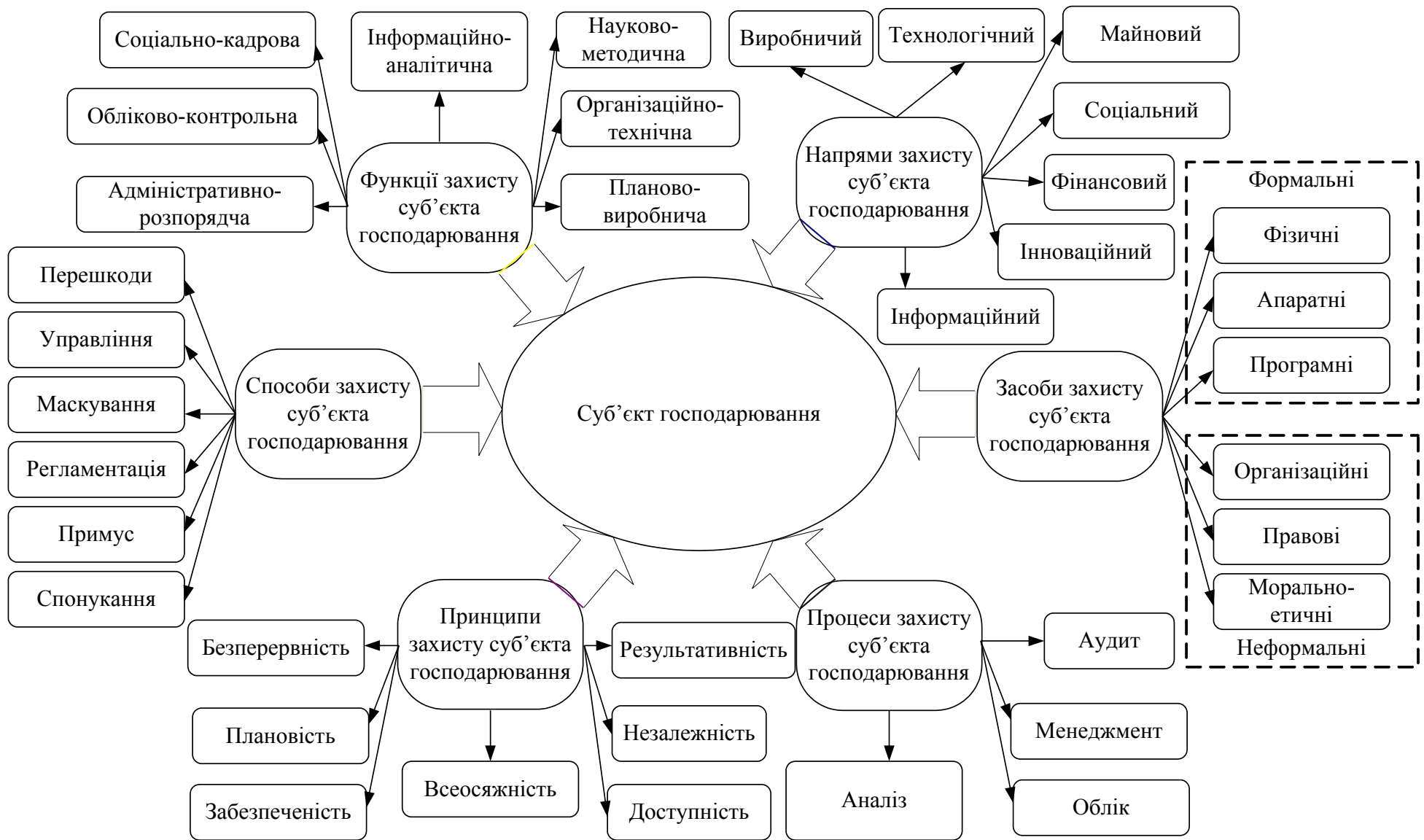

Рис. 4. Механізм забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання

економічних ресурсів для ініціації і проведення процесу антикризового управління. Акцентовано, що в Україні досі не прийнято жодного законодавчого акту державного рівня, який би безпосередньо регулював діяльність суб'єктів господарювання з приводу організації і проведення процесу забезпечення їх економічної безпеки.

Розроблено матрицю показників для інтегральної оцінки ефективності інновацій на оперативному (I_{OE}), тактичному (I_{TE}), стратегічному (I_{SE}) рівнях управління (табл. 2).

Таблиця 2

Матриця показників для інтегральної оцінки ефективності інновацій на оперативному, тактичному, стратегічному рівнях управління

Ранжування рівнів оцінки ефективності інновацій	Інновації (I_{IH})		Загрози (I_{ZAG})		Система економічної безпеки (I_{CEB})		Суб'єкт господарювання (I_{CG})	
I. Індекс оперативної ефективності I_{OEI}	I_{IH1}	Частка задіяних інновацій	I_{ZAG1}	Коефіцієнт інтенсивності конкуренції	I_{CEB1}	Коефіцієнт швидкодії СЕБ	I_{CG1}	Операційна рентабельність інновацій
		Коефіцієнт власних інновацій		Коефіцієнт економічного ризику		Коефіцієнт завантаженості СЕБ		Коефіцієнт амортизації інновацій
II. Індекс тактичної ефективності I_{TEI}	I_{IH2}	Частка інновацій в необоротних активах	I_{ZAG2}	Частка власних коштів у покритті втрат	I_{CEB2}	Коефіцієнт автономії (незалежності) СЕБ	I_{CG2}	Внутрішня норма рентабельності
		Частка інновацій в основних засобах						Модифікована ставка рентабельності
III. Індекс стратегічної ефективності I_{SEI}	I_{IH3}	Коефіцієнт затребуваності інновацій	I_{ZAG3}	Коефіцієнт загального впливу конкурентного середовища	I_{CEB3}	Питома вага економічних втрат через неефективність СЕБ	I_{CG3}	Чистий дисконтований дохід
		Коефіцієнт структури інновацій						Коефіцієнт вартості інноваційних заходів
IV. Інтегральний індекс ефективності інновацій I_{EI}	I_{IH}	$K_i = \frac{X_{ij}}{P_{opt}} \rightarrow \max$ $K_i = \frac{P_{opt}}{X_{ij}} \rightarrow \min$	I_{ZAG}	$K_i = \frac{X_{ij}}{P_{opt}} \rightarrow \max$ $K_i = \frac{P_{opt}}{X_{ij}} \rightarrow \min$	I_{CEB}	$K_i = \frac{X_{ij}}{P_{opt}} \rightarrow \max$ $K_i = \frac{P_{opt}}{X_{ij}} \rightarrow \min$	I_{CG}	$K_i = \frac{X_{ij}}{P_{opt}} \rightarrow \max$ $K_i = \frac{P_{opt}}{X_{ij}} \rightarrow \min$

Примітка: K_i – локальний індекс цільового показника (коефіцієнта); X_{ij} – цільовий показник (коефіцієнт); P_{opt} – оптимальне (рекомендоване) значення показника.

Якщо до складу локального цільового показника включено більше одного коефіцієнта (наприклад I_{IH1} , I_{ZAG2} та ін.), він розраховується як середнє

арифметичне значення складових. Практичне застосування запропонованого методичного підходу до визначення інтегрального індексу ефективності управління інноваційними ресурсами економічної безпеки дає можливість надавати суб'єктам господарювання комплексну оцінку ефективності управлінських дій щодо інноваційних ресурсів економічної безпеки на усіх ієрархічних рівнях організаційної структури управління.

Практичну апробацію розробленого методичного інструментарію інтегральної оцінки ефективності управління інноваційними ресурсами економічної безпеки суб'єктів підприємництва на основі системного підходу (табл. 3) здійснено на базі депозитарної установи ТОВ «Креміль Брок» (м. Кременчук).

Таблиця 3

Інтегральна оцінка ефективності управління інноваційними ресурсами
ТОВ «Креміль Брок»

	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Середнє значення за період
1. Індекс оперативної ефективності, I_{OEI}						
ІТ-технології	0,251	0,210	0,123	0,211	0,321	0,223
Технічні	0,110	0,345	0,312	0,350	0,264	0,276
Організаційно-управлінські	0,305	0,310	0,256	0,345	0,382	0,320
За групою	0,203	0,282	0,214	0,294	0,319	0,263
2. Індекс тактичної ефективності, I_{TEI}						
ІТ-технології	0,091	0,111	0,151	0,142	0,156	0,130
Технічні	0,123	0,225	0,218	0,219	0,189	0,195
Організаційно-управлінські	0,012	0,015	0,018	0,014	0,016	0,015
За групою	0,051	0,072	0,084	0,076	0,078	0,072
3. Індекс стратегічної ефективності, I_{SEI}						
ІТ-технології	0,451	0,482	0,536	0,516	0,511	0,499
Технічні	0,231	0,255	0,286	0,291	0,305	0,274
Організаційно-управлінські	0,325	0,410	0,406	0,421	0,386	0,390
За групою	0,324	0,369	0,396	0,398	0,392	0,376
4. Інтегральний індекс ефективності інновацій, I_{EI}						
ІТ-технології	0,218	0,224	0,215	0,249	0,295	0,240
Технічні	0,146	0,271	0,269	0,281	0,248	0,243
Організаційно-управлінські	0,106	0,124	0,123	0,127	0,133	0,123
За групою	0,150	0,196	0,192	0,207	0,213	0,192

Визначено, що інтегральна оцінка ефективності управління інноваційними ресурсами здійснюється з урахуванням побудови ієрархії організаційної структури управління суб'єкта підприємництва. Інтегральний індекс (I_{EI}) є узагальнюючим показником, що надає комплексну оцінку ефективності управління інноваційними ресурсами економічної безпеки

суб'єкта підприємництва з урахуванням ієрархії організаційних рівнів управління.

На основі аналізу результатів розрахунку інтегральних індексів ефективності інновацій за запропонованою методикою встановлено, що за досліджуваний період (2014–2018 рр.) найвищий рівень ефективності управління інноваційними ресурсами економічної безпеки ТОВ «Кремій Брок» спостерігався в 2017 році, порівняно з іншими періодами. У розрізі складових інтегрального індексу ефективності інновацій найвищі значення має індекс стратегічної ефективності I_{CE} . Це вказує на наявність накопичувального ефекту від впровадження інновацій. Разом з цим, досить високі показники індексу оперативної ефективності I_{OEI} свідчать і про наявність миттєвого ефекту від впровадження інновацій. У розрізі досліджуваних підгруп зроблено висновок, що підприємство активно використовує сучасні ІТ-технології для забезпечення економічної безпеки. Наголошено, що сучасна теорія і практика управління вимагає застосування інтегральної оцінки ефективності управління інноваційними ресурсами економічної безпеки суб'єктів підприємництва на основі локальних цільових показників з метою підвищення їх економічної стійкості та оперативного реагування на впливи зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів.

Встановлено, що захист бізнесової діяльності суб'єкта господарювання полягає в організації надійної охорони його майна і майнових прав, здійсненні постійного моніторингу та класифікації зовнішніх і внутрішніх загроз та дестабілізуючих впливів з метою їх мінімізації або ліквідації. Заходи моніторингу економічної безпеки здійснюються на усіх рівнях діяльності структурних підрозділів суб'єкта підприємництва щодо їх функцій і завдань та включають відповідні правила і процедури, найбільш типовими серед яких визначено:

1) моніторинг розподілу повноважень та обов'язків, ретельний підбір персоналу, що зменшує кількість втрат через його непрофесіоналізм або корупцію;

2) моніторинг аутентифікації персоналу, котра здійснюється шляхом отримання дозволу на виконання певних операцій через процедуру ідентифікації, погодження та затвердження;

3) моніторинг доступу до фінансових ресурсів, а також закріплення відповідальності за їх збереження і використання;

4) моніторинг достовірності проведених операцій;

5) систематичний моніторинг роботи кожного працівника апарату та структурних підрозділів суб'єкта підприємництва;

6) моніторинг усіх правил та процедур роботи з фінансовими ресурсами, у тому числі визначених регламентом, внутрішніми документами;

7) моніторинг активності зовнішнього оточення суб'єкта підприємництва.

Моніторинг економічної безпеки суб'єктів підприємництва визначено як комплекс заходів систематичного контролю їх зовнішнього та внутрішнього середовищ з метою виявлення і оцінки впливів дестабілізуючих факторів та загроз їх нормальному функціонуванню.

Надано рекомендації щодо поліпшення діяльності служби економічної безпеки суб'єкта господарювання як гаранта захисту його бізнесової діяльності.

Служба економічної безпеки (СЕБ) суб'єкта господарювання реалізує його політику економічної безпеки через застосування відповідного механізму. Наголошено, що служба економічної безпеки, незалежно від спеціалізації, галузевої приналежності, форми власності підприємства, у своїй діяльності не повинна порушувати межі правового поля і комплектуватися професіоналами відповідної кваліфікації, які ніколи не притягувалися до кримінальної відповідальності.

У п'ятому розділі «Концепція забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання в період нестабільності економіки» висвітлено концептуальні засади забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання в умовах нестабільності економіки України; розглянуто основні аспекти впливу механізму державного регулювання на забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності; проаналізовано зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки підприємницького сектору в умовах ринкового середовища та розглянуто можливість його імплементації в Україні.

Визначено основні причини, які зумовлюють необхідність створення і постійного вдосконалення механізму державного регулювання підприємницької діяльності: утвердження в Україні ринкової економіки; посилення ролі підприємництва в суспільно-економічному житті держави; недосконалість ринкових інститутів, практично повна відсутність макроекономічних умов для ведення бізнесу; неможливість самостійного створення сектором підприємництва регуляторного забезпечення і інституціональних засад розвитку економіки.

Встановлено, що забезпечення належного рівня безпеки національного ринку залежить від рівня захищеності основних його учасників – держави, органів місцевого самоврядування, підприємств, домогосподарств. Аргументовано, що спільна робота національних органів державного регулювання повинна цілеспрямовано сприяти підвищенню економічної активності підприємництва, зменшенню витрат на загальнодержавне управління, максимально стимулювати розвиток національної економіки на засадах постіндустріальної держави.

В результаті дослідження напрямів співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями виявлено необхідність їх кардинального коригування. Запропоновано окремі аспекти вдосконалення стратегії співпраці України зі Світовим банком.

Запропоновано до складу основних показників економічної безпеки держави, як регулятора національного ринку, додати показники інвестиційної та інноваційної безпеки, індекс геоелектронної безпеки як основні індикатори зовнішніх загроз і складові загальної моделі економічної безпеки.

Визначено, що розвиток малого та середнього підприємництва повинен відбуватися паралельно з розвитком великого бізнесу для досягнення максимального ефекту від реалізації мережевої моделі розвитку економіки. На основі проведеного аналізу визначено, що основною особливістю розвитку

економіки України є тенденція до зменшення ролі видів діяльності, які входять до Зведеного індексу виробництва товарів та послуг за основними видами економічної діяльності у формуванні ВВП. Частка невиробничої сфери у структурі валової доданої вартості за видами економічної діяльності постійно збільшується.

Доведено, що значний вплив на економічну безпеку підприємництва здійснюють суб'єктивні чинники, основними з яких є: гіпервисокий рівень корупції на всіх рівнях державної влади і органів місцевого самоврядування; превалювання меркантильних інтересів окремих власників у веденні бізнесової діяльності, їх незацікавленість у модернізації і розширенні бізнесу; непрофесійний ТОП-менеджмент окремих великих підприємств і галузей національного господарства.

Акцентовано, що розвиток бізнесу не завжди є пріоритетом для його власників. Суб'єктивна оцінка перспектив розвитку і надто песимістичні погляди на сучасну економічну ситуацію в країні стримують багатьох власників від бажання вкладати кошти в розширення або технологічну модернізацію свого підприємства. За результатами досліджень визначено, що підприємницький сектор недоотримує від 40 до 60 відсотків своєї потужності, що викликає потребу у кваліфікованих ТОП-менеджерах, широко обізнаних з проблематикою відповідної галузі, які б змогли переконати власників інвестувати гроші у розвиток підприємств.

Аргументовано збільшення вагомості кадрової складової у забезпеченні економічної безпеки бізнесу. Визначено основні аспекти впливу якості кадрового забезпечення на економічну безпеку суб'єктів господарювання: вкрай низька професійна підготовка випускників вищих і середньо-спеціальних навчальних закладів, що збільшує час на їх адаптацію до конкретних умов праці на підприємстві; масовий відтік кваліфікованої робочої сили за кордон, зумовлений низькою заробітною платою і обмеженістю вибору умов та видів роботи; неможливість вирішення без державної підтримки підприємствами з високою доданою вартістю проблеми підвищення заробітної плати; слабкі темпи модернізації основних засобів підприємств і впровадження новітніх технологій у ведення господарської діяльності, у тому числі – через низьку кваліфікацію персоналу; низький рівень дотримання безпеки праці через слабку професійну підготовленість персоналу підприємств, обмеженість коштів на захисне обладнання, інструменти і заходи безпеки.

Запропоновано заходи щодо вирішення проблеми забезпечення вітчизняних підприємств висококваліфікованими фахівцями, основними з яких є: реформування системи вищої та передвищої фахової освіти з урахуванням реальних потреб відповідних галузей у кількості та якості підготовки фахівців; скорочення чисельності та зміна підпорядкування закладів освіти відповідно до напрямів освітньої діяльності; виключення корупційної складової в освітньому процесі, забезпечення адекватних процедур оцінювання; відмова від практики комерційного навчання за кошти фізичних осіб; введення інституту галузевого замовлення навчання фахівців і практики навчання за кошти юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців за умови подальшого працевлаштування

випускників; забезпечення умов проходження навчальних практик на успішних підприємствах відповідної галузі; чіткий розподіл обов'язків між персоналом закладів вищої освіти: прикладні наукові дослідження повинні виконуватись науково-дослідними установами відповідних галузей; фундаментальні наукові дослідження повинні проводитись державними науково-дослідними установами.

Визначено, що на сучасному етапі економічного і соціального розвитку України інститут підприємництва потребує суттєвої розбудови в сторону демократизації і суспільного спрямування ринкових відносин. Економічна безпека підприємницького сектору є індикатором реакції ринку на його господарську діяльність. Доведено, що заходи з забезпечення економічної безпеки підприємства, спрямовані на підвищення іміджу підприємства в суспільстві, мають двосторонній позитивний вплив і на соціум, і на господарську діяльність.

Доведено, що досягнення економічної безпеки, будучи забезпечуючим процесом, сприяє виконанню підприємством його розширеного завдання, а тому має спільні ознаки з процесом забезпечення соціальної спрямованості бізнесової діяльності (табл. 4).

Таблиця 4

Спільні ознаки процесів забезпечення економічної безпеки і соціальної відповідальності бізнесу

Ознака	Процес забезпечення економічної безпеки	Процес забезпечення соціальної відповідальності бізнесу
Мета	ефективне використання виробничих ресурсів, адаптація до змін, розробка та реалізація стратегічних напрямів розвитку для забезпечення стійкого функціонування та гармонізації власних інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища	задоволення розумних, здорових потреб споживачів відповідно до гуманних інтересів суспільства
Сторони (учасники) процесу	власники, персонал, клієнти, партнери, конкуренти	власники, персонал, клієнти, партнери, інші члени суспільства
Засоби досягнення мети	організаційні, правові, морально-етичні	морально-етичні
Інструменти	примус, спонукання	спонукання
Ризики (загрози)	усі види ризиків (загроз)	нефінансові ризики (загрози)
Способи	посилення сприятливих факторів зовнішнього і внутрішнього впливу, мінімізація або ліквідація загроз	посилення сприятливих факторів зовнішнього і внутрішнього впливу
Результат	підвищення ефективності виробничих процесів та якості продукції і послуг; посилення мотивації та підвищення продуктивності праці робітників; поліпшення ділової репутації компанії; зменшення ризиків	

Виявлено, що найкращим показником високого рівня економічної безпеки суб'єкта господарювання є його успішна бізнесова діяльність, яка, в

свою чергу, неможлива без підтримки соціуму, з яким у підприємства існує зворотній зв'язок.

Аргументовано, що зміна соціально-технологічного аспекту суспільства спричинила формування нової технологічної системи підприємництва, яка прийшла на зміну індустріальному типу господарювання. Це, в свою чергу, встановлює нові пріоритети для процесу забезпечення економічної безпеки суб'єктів бізнесу.

На основі досліджень виявлено, що розвиток світової економічної кризи суттєво знизив темпи ділової активності українських підприємств у 2019 році. Проте, навіть на фоні уповільнення росту Зведеного індексу виробництва товарів та послуг за основними видами економічної діяльності, по окремих напрямках підприємництва високий внутрішній попит генерував високі показники.

Доведено, що загальний позитивний економічний ефект роботи суб'єктів господарювання не зменшує цілого ряду негативних тенденцій, які останнім часом притаманні розвитку національної економіки, і які становлять суттєву загрозу сектору підприємництва. Серед основних негативних тенденцій визначено: затримка ключових реформ, високий рівень корупції, превалювання меркантильних інтересів окремих власників у веденні бізнесової діяльності, їх незацікавленість у модернізації і розширенні бізнесу, непрофесійний ТОП-менеджмент окремих великих підприємств і галузей національного господарства.

У роботі запропоновано першочергові заходи з підвищення ефективності і економічної стійкості вітчизняного бізнесу з урахуванням світового досвіду: розробка і впровадження програм гарантованого кредитування малого і середнього бізнесу для забезпечення фінансової підтримки платоспроможних підприємств, які з різних причин не можуть отримати фінансування з традиційних джерел; створення фондів венчурного капіталу, спрямованих на стимулювання інвестицій в дрібні компанії, не зареєстровані на біржі; розробка і впровадження державних і приватних програм сприяння малим підприємствам в пошуку інвесторів; створення регіональних і конкурентних фондів фінансування підприємств на конкурсній основі з метою підвищення конкурентоспроможності окремих територій; забезпечення умов для розвитку і зростання чисельності «середнього класу», підвищення зацікавленості молоді у підприємницькій діяльності; створення навчальної бази при вищих і середніх навчальних закладах для навчання та практичної підготовки молоді до активної підприємницької діяльності; зниження бюрократичних бар'єрів, полегшення доступу до ресурсів і нових технологій; стимулювання ділової активності та інноваційного потенціалу підприємств застосуванням заходів непрямої підтримки.

На основі проведеного аналізу зарубіжного досвіду ефективного управління процесом забезпечення економічної безпеки суб'єктів підприємництва в умовах ринкового середовища доведено, що методологія захисту економічної безпеки підприємництва кожної окремої країни є результатом історично сформованих (під впливом не тільки економічних і

виробничо-технологічних чинників, але й загальних духовних і соціальних установок) макро- і мікроекономічних пріоритетів у формах і способах управлінсько-регулятивного впливу на діяльність суб'єктів підприємництва. Це пояснює окремі розбіжності у підходах до забезпечення економічної безпеки бізнесової діяльності в різних країнах і робить можливим імплементацію світового досвіду з підвищення ефективності і економічної стійкості суб'єктів підприємництва відповідно до загальнонаціональних пріоритетів розвитку.

ВИСНОВКИ

У дисертації обґрунтовано та запропоновано нові підходи до вирішення науково-прикладної проблеми, що передбачають розробку теоретико-методологічних, методичних та практичних положень і надання рекомендацій щодо оцінки та механізмів забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання в умовах нестабільності економіки. Проведене наукове дослідження дозволило виокремити ряд висновків концептуально-теоретичного, методологічного та науково-практичного характеру, спрямованих на реалізацію мети дисертаційного дослідження.

1. Дослідження основних аспектів формування і розвитку методології економічної безпеки вказало на необхідність її вдосконалення і доповнення з урахуванням вимог сучасної конкурентної економіки. Результати роботи дозволили трактувати економічну безпеку як найважливішу характеристику економічного стану, а її досягнення вважати одним з головних завдань у діяльності суб'єктів господарювання. Основним недоліком усіх підходів до дефініції економічної безпеки суб'єкта господарювання є розмитість специфічної відмінності економічної безпеки підприємства від інших складових його загальної безпеки. Тому для дефініції економічної безпеки підприємства необхідне уточнення факторів, які становлять загрозу саме економічному стану суб'єкта господарської діяльності, визначення основних економічних аспектів його бізнесу. У зв'язку з цим економічну безпеку необхідно трактувати як стабільно прогнозовану в часі ситуацію, яка склалася в результаті виробничого відтворення суб'єкта господарювання, характеристику його спроможності як учасника ринку виконувати необхідні і суспільно-корисні функції, використовувати шляхи та можливості реалізації власних бізнесових інтересів, місії і завдань наявними обсягами своїх економічних ресурсів в конкурентному середовищі під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Наведена дефініція економічної безпеки суб'єкта господарювання як наукової категорії відкриває можливість для більш чіткого розуміння її специфічних відмінностей від інших складових загальної безпеки, дозволяє виокремити з загальної множини її компоненти, конкретизувати завдання, цілі, сформулювати принципи і напрями забезпечення. Таке визначення враховує можливість планування і регулювання рівня економічної безпеки і превалювання суспільної корисності над максимальним прибутком у меті господарської діяльності.

2. Понятійні категорії «економічна безпека» і «система економічної безпеки» необхідно розмежовувати при їх використанні для опису та дослідження господарської діяльності суб'єктів підприємництва. Під терміном «система економічної безпеки» слід розуміти сукупність інструментів та відповідного забезпечення економічної безпеки, яка виконує функції контролю, аналізу, регулювання, прогнозу фінансового стану суб'єкта підприємництва з метою досягнення цілей господарської діяльності та ефективної протидії зовнішнім і внутрішнім негативним впливам (загрозам). Це дозволяє окреслити призначення системи економічної безпеки як інструментарію суб'єкта господарювання. Система економічної безпеки має пріоритетне значення для суб'єкта підприємництва тому що: містить ширшу інформаційну базу; включає більше можливостей регуляторного впливу на господарську діяльність; незалежна від інших функціональних структур; дає можливість залучення ресурсів інших функціональних структур для виконання своєї місії і завдань щодо ефективної протидії зовнішнім та внутрішнім негативним впливам.

3. Постійна необхідність визначення економічного стану суб'єкта господарювання, своєчасного виявлення причин відхилення його показників від нормативних або запланованих значень робить систему економічної безпеки одним з головних регуляторів економічного стану. Система економічної безпеки суб'єкта підприємництва є його стабілізаційним і адаптивним інструментарієм, складною функціональною одиницею. Швидка зміна умов господарювання робить неефективною ручну обробку даних. Представлений алгоритм роботи системи економічної безпеки щодо оцінки рівня економічної безпеки суб'єкта господарювання дав можливість подальшої розробки прикладного програмного забезпечення для автоматизації відповідних процедур. Результатом його виконання є визначення інтегрального показника рівня економічної безпеки і прийняття управлінських рішень щодо застосування засобів захисту.

4. Основу авторського концепту тлумачення ризику склало положення, що він є результатом окремого, свідомого, але не завжди об'єктивного управлінського рішення, яке приймається людиною. Це дозволило сформулювати авторське бачення наукової категорії «ризик» як ситуації, що є наслідком або варіантом свідомо прийнятого управлінського рішення, яка може призвести до матеріальних або інших втрат певного розміру. Тлумачення сутності економічних категорій «ризик» і «економічна безпека» дозволили визначити, що в основі взаємного зв'язку економічної безпеки і ризику лежать діалектичні закони «єдності і боротьби протилежностей», «заперечення заперечення» і «взаємного переходу кількісних змін у якісні». Ризик вступає в протиріччя з економічною безпекою: більший рівень ризику передбачає менший рівень економічної безпеки, і навпаки. Саме баланс на межі між ризиком і безпекою дає максимальний результат діяльності суб'єкта підприємництва. Розвиток суб'єкта підприємництва відбувається шляхом діалектичного заперечення старого економічного стану об'єкта новим, новим – новітнім, в результаті чого розвиток поєднує спадкоємність і циклічність. Ескалація протидії ризику і економічної безпеки призводить до все більш

гострої суперечності і закінчується зміною економічного стану суб'єкта підприємництва.

5. Економіко-математичні методи дослідження економічної безпеки слід класифікувати за такими критеріями: об'єктом дослідження, видом дослідження, ступенем формалізації, кількістю учасників дослідження, метою дослідження. За об'єктом дослідження слід розрізняти методи дослідження стану економічної безпеки суб'єкта господарювання та методи дослідження його системи економічної безпеки. За видами дослідження процесу вони можуть бути віднесені до чотирьох основних груп: аналітичні, статистичні, математичного програмування, теоретико-ігрові; за ступенем формалізації – формалізовані і неформалізовані; за кількістю учасників дослідження – колективні та індивідуальні; за метою дослідження – оптимізаційні і прогнозні. Це дозволило встановити внутрішню структуру, характеристики (параметри) системи економічної безпеки суб'єкта господарювання, окреслити її можливі реакції на зміни вхідних даних і розробити механізм забезпечення економічної безпеки.

6. Методи досягнення економічної безпеки спираються на дані, отримані в результаті економічно-економічного аналізу стану суб'єкта підприємництва, які акумулюються системою його економічної безпеки. З метою скорочення часу проведення обчислень доцільно здійснювати процес контролю загроз економічній безпеці суб'єкта підприємництва в три етапи: 1) встановлення нормативних (граничних) значень загроз; 2) зіставлення фактичних результатів оцінки впливу загроз на економічну безпеку суб'єктів господарювання з нормативними (граничними); 3) коригування відхилень від нормативних (граничних). Запропонована класифікація методів досягнення економічної безпеки суб'єктів господарювання (методи виявлення, методи контролю, методи прогнозування, методи оцінки, методи мінімізації, методи ліквідації) ґрунтується на тісному взаємозв'язку між загрозами та витратами на досягнення безпеки і робить можливим уточнення переліку загроз економічній безпеці суб'єкта підприємництва з огляду на специфіку його діяльності та наявний ресурсний потенціал.

7. Принципи економіко-математичного моделювання процесу забезпечення економічної безпеки суб'єктів підприємництва повинні висвітлювати об'єкт, предмет, методи, інструменти і терміни моделювання, виконавця, базову та результатну інформацію. Запропоновані принципи економіко-математичного моделювання (системності, інформаційної об'єктивності та достовірності, конкретності і достатності, інваріантності, наступності та ефективності) відповідають вказаним вимогам та забезпечують сумісність моделі процесу забезпечення економічної безпеки суб'єкта підприємництва з іншими економіко-математичними моделями.

8. На всіх етапах механізму аналізу та оцінки загроз економічній безпеці суб'єкта підприємництва доцільно використовувати множину інфологічних концептуальних моделей. Мета інфологічного проектування – створити структуровану інформаційну модель процесу забезпечення економічної безпеки суб'єкта підприємництва. Сутність інфологічного моделювання полягає у

виокремленні інформаційних складових процесу забезпечення економічної безпеки суб'єкта підприємництва, а також визначенні їх характеристик і зв'язків між ними. Призначення інфологічних моделей системи економічної безпеки полягає в створенні передумов для об'єктивної оцінки негативних факторів (ризиків) і подальшого контролю за станом суб'єкта підприємництва з точки зору забезпечення його економічної безпеки. Запропонований алгоритм побудови математичної моделі економічної безпеки суб'єкта господарювання на основі інфологічного методичного підходу з використанням семантичної мережі на етапі вибору показників економічної безпеки дозволяє спростити та логічно обґрунтувати процедуру визначення оптимального складу значимих показників економічної безпеки суб'єкта господарювання.

9. При рішенні регресійних задач з проблематики економічної безпеки у багатьох випадках прослідковується наявність сильного лінійного зв'язку між всіма або деякими пояснюючими змінними. Алгоритм кореляційно-регресійного аналізу рівня економічної безпеки суб'єкта підприємництва, зважаючи на складність і неформалізованість опису, доповнено двома етапами. На першому етапі визначаються пріоритетні напрями діяльності суб'єкта підприємництва. Аналіз полягає у вивченні умов функціонування учасника в конкурентному середовищі, визначенні внутрішніх і зовнішніх впливів на його діяльність з метою складання функціональної схеми бізнесу та визначення місця і роль процесу забезпечення економічної безпеки у загальному процесі господарювання. На другому етапі відбувається аналіз показників економічного стану і показників працездатності системи економічної безпеки, тобто проводиться визначення і відбір факторів, які впливають на інтегральний показник економічної безпеки. Найбільш значимі показники з кожної групи вибирають в залежності від прийнятої політики економічної безпеки (пріоритетних напрямів діяльності суб'єкта підприємництва). Складність традиційної методики вибору значимих показників полягає в тому, що процес відбору не піддається формальному аналізу. При виборі для позбавлення надлишкової кореляційності та надмірності опису створюються локальні ER-діаграми обґрунтування вибору показників. Пропозиції щодо змін в алгоритмі кореляційно-регресійного аналізу рівня економічної безпеки суб'єкта підприємництва дозволили спростити процедуру вибору значимих показників і тим самим скоротити час проведення аналізу.

10. Оцінка умов і результатів діяльності підприємств, врахування зовнішніх і внутрішніх загроз та сприятливих чинників у їх діяльності є необхідною умовою безпечного ведення бізнесу і важливим етапом забезпечення їх економічної безпеки. Виявлення основних загроз, які на сьогодні наносять найбільшу шкоду бізнесовій діяльності (активна міграція кваліфікованих працівників, діяльність несумлінних інсайдерів, халатність співробітників компаній, хакерські та вірусні атаки) дозволило встановити, що людський фактор в проблематиці забезпечення економічної безпеки підприємства є одним з головних факторів як зовнішнього, так і внутрішнього впливу. Це підвищило ефективність процесу забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

11. Механізм забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання можна трактувати як систему цілей, принципів, методів і важелів, що дають змогу у випадку очікування або настання негативного збурювального процесу перетворити рух економічних ресурсів на рух засобів захисту, спрямований на мінімізацію ризиків і загроз господарській діяльності. Таке трактування механізму забезпечення економічної безпеки реалізує його головну функцію – трансформацію економічних ресурсів суб'єкта господарювання в інструменти захисту. Це дає можливість конкретизувати вимоги до складу і якості економічних ресурсів, мобілізованих на забезпечення економічної безпеки. Мотиваційний, організаційний, забезпечуючий, контрольний і антикризовий процеси у підприємницькій діяльності, що ініціюються механізмом забезпечення економічної безпеки підприємства, відносяться до типу управлінських процесів і є невід'ємними складовими процесу господарювання. Окреслення даних процесів дозволяє визначити місце економічної безпеки в загальному процесі господарювання.

12. У швидкозмінних умовах економічної дійсності розвиток науково-технічного прогресу і впровадження його досягнень не тільки стимулює підвищення продуктивності виробництва, але й вносить зміни в ринкові механізми, підвищуючи їх ефективність. Впровадження інновацій прискорює обмін інформацією та процедури купівлі-продажу, викликає появу нових фінансових інструментів. Практичне застосування запропонованого методичного підходу до визначення інтегрального індексу ефективності управління інноваційними ресурсами економічної безпеки дає можливість надавати учасникам ринку комплексну оцінку ефективності управлінських дій щодо інноваційних ресурсів економічної безпеки на усіх ієрархічних рівнях організаційної структури управління.

13. Методологія економічної безпеки підприємництва кожної окремої країни є результатом історично сформованих (під впливом не тільки економічних і виробничо-технологічних чинників, але й загальних духовних і соціальних установок) макро- і мікроекономічних пріоритетів у формах і способах управлінсько-регулятивного впливу на діяльність суб'єктів підприємництва. Це пояснює окремі розбіжності у підходах до забезпечення економічної безпеки бізнесової діяльності в різних країнах і робить можливим імплементацію світового досвіду з підвищення ефективності і економічної стійкості суб'єктів підприємництва відповідно до загальнонаціональних пріоритетів розвитку. Такими заходами є: розробка і впровадження програм гарантованого кредитування малого і середнього бізнесу для забезпечення фінансової підтримки платоспроможних підприємств, які з різних причин не можуть отримати фінансування з традиційних джерел; створення фондів венчурного капіталу, спрямованих на стимулювання інвестицій в дрібні компанії, не зареєстровані на біржі; розробка і впровадження державних і приватних програм сприяння малим підприємствам в пошуку інвесторів; створення регіональних і конкурентних фондів фінансування підприємств на конкурсній основі з метою підвищення конкурентоспроможності окремих територій; забезпечення умов для розвитку і зростання чисельності «середнього

класу», підвищення зацікавленості молоді у підприємницькій діяльності; створення навчальної бази при вищих і середніх навчальних закладах для навчання та практичної підготовки молоді до активної підприємницької діяльності; зниження бюрократичних бар'єрів, полегшення доступу до ресурсів і нових технологій; стимулювання ділової активності та інноваційного потенціалу підприємств застосуванням заходів непрямої підтримки.

14. Найкращим показником високого рівня економічної безпеки суб'єкта господарювання є його успішна бізнесова діяльність, яка, в свою чергу, неможлива без підтримки соціуму, з яким у підприємства існує зворотній зв'язок. Досягнення економічної безпеки, будучи забезпечуючим процесом, сприяє виконанню підприємством його розширеного завдання, а тому має спільні ознаки з процесом забезпечення соціальної спрямованості бізнесової діяльності. Економічна безпека підприємницького сектору є індикатором реакції ринку на його господарську діяльність. Обґрунтовано соціальну спрямованість процесу забезпечення економічної безпеки підприємництва у постіндустріальній парадигмі, де суспільство є головним джерелом соціально-економічного прогресу, а його розвиток – пріоритетом національних і міжнародних політик. Це дозволяє отримати наукове уявлення про зворотній зв'язок між соціальною значимістю суб'єкта підприємництва і його економічною безпекою.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Сніщенко Р. Г. Проблеми економічної безпеки господарюючих суб'єктів в умовах нестабільності : монографія. Тернопіль: Крок, 2019. 276 с. (16,00 друк. арк.).

2. Сніщенко Р. Г. Фінансова безпека учасників фінансового ринку : монографія. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2015. 372 с. (21,50 друк. арк.).

3. Сніщенко Р. Г., Гринчуцький В. І. Інформаційна безпека як складова економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 1. С. 241–248. (0,58/0,36 друк. арк.; внесок автора: визначено чинники посилення впливу інформаційної складової на забезпечення економічної безпеки.).

4. Сніщенко Р. Г. Правила застосування системного підходу в менеджменті економічної безпеки. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія Економічні науки*. 2019. № 4 Том 2. С. 165–170. (0,63 друк. арк.).

5. Сніщенко Р. Г. Дефініція економічної безпеки суб'єкта господарювання. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2019. Вип. 4. С. 70–78. (0,54 друк. арк.).

6. Сніщенко Р. Г. Визначення інтегрального індексу ефективності управління інноваціями у фінансовій безпеці учасників фінансового ринку. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. № 1(24). С. 258–266. (0,76 друк. арк.) (представлено в міжнародній наукометричній базі Web of Science).

7. Сніщенко Р. Г. Індикатори фінансової безпеки як компоненти моніторингу учасників фінансового ринку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 3. С. 9–13. (0,47 друк. арк.).

8. Сніщенко Р. Г. Основні аспекти забезпечення фінансової безпеки держави як регулятора фінансового ринку. *Економіка та держава*. 2017. № 11. С. 34–38. (0,53 друк. арк.).

9. Сніщенко Р. Г. Методологічні проблеми та особливості аналізу і оцінки фінансової безпеки домогосподарств. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент»*. 2017. Вип. 27. Ч. 2. С. 105–109. (0,61 друк. арк.).

10. Сніщенко Р. Г. Основні аспекти політики фінансової безпеки учасників фінансового ринку. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2017. Випуск 14. С. 14–20. (0,47 друк. арк.).

11. Сніщенко Р. Г. Інституційні аспекти організації та регулювання фінансової безпеки учасників фінансового ринку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. Випуск 26. Частина 2. С. 106–109 (0,43 друк. арк.).

12. Сніщенко Р. Г. Методологічні проблеми та особливості аналізу і оцінки стану фінансової безпеки учасників фінансового ринку. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. № 5 (61). С. 210–215. (0,48 друк. арк.).

13. Сніщенко Р. Г. Визначення індикаторів фінансової безпеки Полтавського регіону. *Економічний аналіз*. 2017. Том 27. № 3. С. 213–220. (0,70 друк. арк.).

14. Сніщенко Р. Г. Використання семантичної мережі при проведенні кореляційно-регресійного аналізу стану фінансової безпеки учасника фінансового ринку. *Економічний простір*. 2016. № 108. С. 156–163. (0,40 друк. арк.).

15. Сніщенко Р. Г. Definition semantic load the links between economic category «financial security» and «risk». *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2016. № 11. С. 7–15. (0,51 друк. арк.).

16. Сніщенко Р. Г. Фінансова безпека домогосподарств у період нестабільності економіки. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 1 (3). С. 149–159. (0,74 друк. арк.).

17. Сніщенко Р. Г. Оцінка ефективності стратегічного менеджменту. *Інноваційна економіка*. 2014. № 2 (51). С. 25–30. (0,5 друк. арк.).

18. Сніщенко Р. Г. Математичні методи дослідження ризиків. *Економіка і регіон*. 2014. № 1 (44). С. 89–93. (0,4 друк. арк.).

19. Сніщенко Р. Г. Вплив ризиків на фінансову безпеку банку. *Ефективна економіка*. 2013. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua>. (0,38 друк. арк.).

20. Сніщенко Р. Г. Щодо визначення складу автоматизованих банківських систем. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Економіка*. 2013. Том 21. № 4. С. 59–65. (0,42 друк. арк.).

21. Сніщенко Р. Г. Механізм формування системи фінансової безпеки банку. *Економіка і регіон*. 2012. № 6 (37). С. 136–140. (0,42 друк. арк.).

22. Сніщенко Р. Г. Основні аспекти впровадження інформаційних банківських технологій. *Економіка і регіон*. 2012. № 2 (33). С. 146–149. (0,32 друк. арк.).

Опубліковані праці апробаційного характеру

23. Сніщенко Р. Г. Основні аспекти моніторингу фінансової безпеки учасників фінансового ринку. *Актуальні питання функціонування фінансового ринку в умовах кризових явищ світової економіки*: збірник матеріалів III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (м. Одеса, 26–27 квіт. 2018 р.). Одеса, 2018. С. 107–110. (0,17 друк. арк.).

24. Сніщенко Р. Г. Політика фінансової безпеки як реалізатор захисту фінансових ресурсів учасників фінансового ринку. *Фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання* : зб. тез доп. VI Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Кременчук, 5–6 берез. 2018 р.). Кременчук, 2018. С. 25–27. (0,13 друк. арк.).

25. Сніщенко Р. Г. Моделювання управління інноваціями у фінансовій безпеці учасників фінансового ринку. *Формування ефективної моделі розвитку підприємства в умовах ринкової економіки* : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 2–3 листоп. 2017 р.). Житомир, 2017. С. 612–616. (0,17 друк. арк.)

26. Сніщенко Р. Г. Аспекти державної підтримки фінансової безпеки учасників фінансового ринку. *Сучасні детермінанти розвитку бізнес-процесів в Україні* : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (м. Київ, 24 трав. 2017 р.). Київ, 2017. С. 345–347. (0,1 друк. арк.).

27. Сніщенко Р. Г. Фінансова привабливість учасників фінансового ринку як індикатор фінансової безпеки. *Ідеї академіка В. І. Вернадського та проблеми сталого розвитку освіти і науки* : тези наук. доп. XVII міжнар. наук.-практ. конф., (м. Кременчук, 1–3 черв. 2017 р.). Кременчук : КрНУ, 2017 р. С. 155. (0,1 друк. арк.).

28. Сніщенко Р. Г. Управління інноваціями у фінансовій безпеці учасників фінансового ринку. *Фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання* : зб. тез доп. V Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Кременчук, 2–3 берез. 2017 р.). Кременчук, 2017. С. 80–84. (0,17 друк. арк.).

29. Сніщенко Р. Г. Система фінансової безпеки як інструментарій учасника фінансового ринку. *Облік і фінанси*. 2016. № 3 (73). С. 95–102. (0,63 друк. арк.).

30. Сніщенко Р. Г. Уточнення характеру зв'язку між ризиком і фінансовою безпекою учасників фінансового ринку. *Інформаційна та економічна безпека (INFECO-2016)* : зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Харків, 28–30 квіт. 2016 р.). Київ : УБС НБУ, 2016. С. 231–235. (0,17 друк. арк.).

31. Сніщенко Р. Г. Фінансова безпека як економічна категорія. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Економічні науки*. 2014. № 4(24). С. 182–189. (0,73 друк. арк.).

32. Сніщенко Р. Г. Рекомендації щодо діяльності ТОВ «ДЖУН АРТ», м. Кременчук в умовах нестабільності функціонування регіональної ланки видавничо-поліграфічного комплексу. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності* : зб. тез доп. II міжнар. наук.-практ. конф., (м. Кременчук, 10–12 груд. 2014 р.). Кременчук : КрНУ, 2014. С. 181–184. (0,17 друк. арк.).

33. Сніщенко Р. Г., Шаховцева А. В. Економетричні методи дослідження фінансової безпеки. *Актуальні питання забезпечення стійкого розвитку національного господарства* : зб. тез доповідей Всеукр. наук. конф. за міжн. участю, (м. Кременчук, 24–25 жовт. 2014 р.). Кременчук: Пресс-лайн, 2014. С. 117–119. (0,13 друк. арк.). (0,13/0,08 друк. арк.; внесок автора: визначено економетричні методи дослідження фінансової безпеки).

34. Сніщенко Р. Г. Використання математичних методів дослідження ризиків. *Фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання* : зб. матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Кременчук, 12–14 лют. 2014 р.). Кременчук, 2014. С. 136–138. (0,13 друк. арк.).

35. Сніщенко Р. Г. Банківські ризики, їх вплив на фінансову безпеку. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Кременчук, 21–23 листоп. 2013 р. Кременчук, 2013. С. 280–281. (0,13 друк. арк.).

36. Сніщенко Р. Г. Синтез системи безпеки підприємства (банку). *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. 2012. Вип. 6 (77). С. 154–157. (0,38 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Сніщенко Р. Г. Економічна безпека діяльності суб'єктів господарювання: методологія оцінки та механізми забезпечення. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Західноукраїнський національний університет МОН України, Тернопіль, 2020.

У роботі обґрунтовано та розвинуто теоретичні, методологічні, організаційні та прикладні положення щодо забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах конкурентного середовища. Удосконалено класифікацію методів досягнення економічної безпеки суб'єктів господарювання. Запропоновано алгоритм оцінки рівня економічної безпеки суб'єкта господарювання, який дає можливість визначення інтегрального показника рівня економічної безпеки і прийняття управлінських рішень щодо застосування засобів захисту та подальшої розробки прикладного програмного забезпечення для автоматизації відповідних процедур.

Удосконалено класифікацію економіко-математичних методів, що дозволило обґрунтувати доцільність їх використання для дослідження внутрішньої структури, характеристик, можливих реакцій системи економічної

безпеки. Розвинуто принципи економіко-математичного моделювання (системності, інформаційної об'єктивності та достовірності, конкретності і достатності, інваріантності, наступності та ефективності), для досягнення сумісності моделі процесу забезпечення економічної безпеки суб'єкта підприємництва з іншими економіко-математичними моделями. Запропоновано алгоритм побудови математичної моделі економічної безпеки суб'єкта господарювання на основі інфологічного методичного підходу з використанням семантичної мережі на етапі вибору значимих показників, що дозволив спростити та логічно обґрунтувати процедуру визначення їх оптимального складу. Обґрунтовано соціальну спрямованість процесу забезпечення економічної безпеки підприємництва у постіндустріальній парадигмі, де суспільство є головним джерелом соціально-економічного прогресу, а його розвиток – пріоритетом національної і міжнародної політики.

Ключові слова: безпека економічна, система економічної безпеки, загроза, економічні втрати, суб'єкт господарювання, ризик, захист, методологія оцінки, механізм забезпечення.

АННОТАЦІЯ

Снищенко Р. Г. Экономическая безопасность деятельности субъектов хозяйствования: методология оценки и механизмы обеспечения. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Западноукраинский национальный университет МОН Украины, Тернополь, 2020.

В работе обоснованы и развиты теоретические, методологические, организационные и прикладные положения по обеспечению экономической безопасности предприятий в условиях конкуренции. Усовершенствована классификация методов достижения экономической безопасности субъектов хозяйствования. Предложен алгоритм оценки уровня экономической безопасности предприятия, который дает возможность определения интегрального показателя уровня экономической безопасности и принятия управленческих решений по применению средств защиты и дальнейшей разработки прикладного программного обеспечения для автоматизации соответствующих процедур.

Усовершенствована классификация экономико-математических методов, что позволило обосновать целесообразность их использования для исследования внутренней структуры, характеристик, возможных реакций системы экономической безопасности. Развиты принципы экономико-математического моделирования (системности, информационной объективности и достоверности, конкретности и достаточности, инвариантности, преемственности и эффективности), для достижения совместимости модели процесса обеспечения экономической безопасности субъекта предпринимательства с другими экономико-математическими

моделями. Предложен алгоритм построения математической модели экономической безопасности предприятия на основе инфологического методического подхода с использованием семантической сети на этапе выбора значимых показателей, что позволило упростить и логически обосновать процедуру определения их оптимального состава. Обоснована социальная направленность процесса обеспечения экономической безопасности предпринимательства в постиндустриальной парадигме, где общество является главным источником социально-экономического прогресса, а его развитие - приоритетом национальной и международной политики.

Ключевые слова: безопасность экономическая, система экономической безопасности, угроза, экономические потери, субъект хозяйствования, риск, защита, методология оценки, механизм обеспечения.

SUMMARY

Snishchenko R. G. The economic security of entrepreneurship entities: assessment methodology and tools support. – On the manuscript.

The thesis for the degree of doctor of economic sciences, specialty 08.00.04 – Economics and management of enterprises (by economic activity). – Western Ukrainian National University, Ternopil, 2020.

The work substantiates and develops theoretical, methodological, organizational and applied provisions for ensuring the economic security of enterprises in a competitive environment. The results obtained during the study gave grounds to argue that the main disadvantage of all approaches to the definition of economic security of the entity is the blurring of the specific differences between the economic security of the enterprise from other components of its overall security. Therefore, to define the economic security of the enterprise it is necessary to clarify the factors that threaten the economic condition of the business entity, to determine the main (again - economic) aspects of its business. In the dissertation economic security is defined as a situation stably predicted in time, which has developed as a result of production reproduction of an economic entity, characterization of its ability as a market participant to perform necessary and socially useful functions, use ways and opportunities to realize own business interests. missions and tasks of the available amounts of their economic resources in a competitive environment under the influence of external and internal factors. The given definition of economic security of an economic entity as a scientific category opens the possibility for a clearer understanding of its specific differences from other components of general security, allows to distinguish its components from the general set, specify tasks, goals, formulate principles and directions of support. This definition, in contrast to the existing ones, takes into account the possibility of planning and regulating the level of economic security and the prevalence of public utility over the maximum profit for the purpose of economic activity. The given definition of economic security of an economic entity as a scientific category opens the possibility for a clearer understanding of its specific differences from other components of general security, allows to distinguish its components from the general set, specify tasks, goals,

formulate principles and directions of support. This definition, in contrast to the existing ones, takes into account the possibility of planning and regulating the level of economic security and the prevalence of public utility over the maximum profit for the purpose of economic activity. The given definition of economic security of an economic entity as a scientific category opens the possibility for a clearer understanding of its specific differences from other components of general security, allows to distinguish its components from the general set, specify tasks, goals, formulate principles and directions of support. This definition, in contrast to the existing ones, takes into account the possibility of planning and regulating the level of economic security and the prevalence of public utility over the maximum profit for the purpose of economic activity.

An algorithm for building a mathematical model of business entity economic security based on an infographic methodological approach using the semantic network at the stage of selecting significant indicators, which simplifies and logically justifies the procedure for determining their optimal composition. It is determined that the counteraction to risk and economic security leads to an increasingly sharp contradiction and ends with a change in the financial condition of the object. This allows to get a scientific idea of the conditions and market participants interaction mechanisms and objects in the course of their operation and development. The social orientation of the process of ensuring entrepreneurship economic security in the post-industrial paradigm, where society is the main source of socio-economic progress, and its development being a priority of national and international policy. Theoretical principles of business entities economic security management have been improved, in particular, the economic security system has been defined as a tool of the business entity, which has made it possible to clearly define the list and content of its main functions in the management process. The classification of methods for achieving economic security of economic entities has been improved. An algorithm for assessing the business entity economic security level is proposed, which makes it possible to determine an integrated indicator of the economic security level and make management decisions on protection use and further development of application software to automate relevant procedures. The classification of economic and mathematical methods has been improved, which has allowed to substantiate the expediency of their use for the study of the internal structure, characteristics, possible economic security system reactions. The principles of economic-mathematical modeling (systematization, information objectivity and reliability, specificity, sufficiency, invariance, continuity and efficiency) have been developed to achieve compatibility of business entity economic security model with other economic-mathematical models. A study of the main aspects of the formation and development of economic security methodology, which made it possible to ensure analytical comparability of approaches to its provision, to treat economic security as the most important characteristic of the economic situation, and to consider its achievement as one of the main tasks. An algorithm for assessing the business entity economic security level is proposed, which makes it possible to determine an integrated level indicator of economic security and make management decisions on the protection use and further application software development to automate relevant procedures.

Determining the impact of risk on economic security has made it possible to establish causal links between risk and economic security and to determine the presence of direct feedback between them. The principles of economic and mathematical modeling are determined, which ensures the model compatibility process of ensuring business entity economic security with other economic and mathematical models. The study of the main threats to business activities has increased the process efficiency of ensuring business entities economic security. Clarification of the essence of motivational, organizational, supporting, control and anti-crisis management processes, which are initiated by the mechanism of enterprise economic security allowed to determine the place of economic security in the overall management process. A methodical approach to determining the integrated index of innovative resources management of economic security. The study of foreign experience in the effective management of the process of business entities economic security in a market environment has identified the possibility of its implementation in accordance with national development priorities.

Keywords: economic security, economic security system, threat, economic losses, business entity, risk, protection, assessment methodology, provisioning mechanism.

Підписано до друку 13.10.2020 р.
Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублюкаторі.
Умов. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 2,0.
Зам. № А031-20. Тираж 150 прим.

Видавець та виготовлювач
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*

Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ЗУНУ»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль 46009
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@tneu.edu.ua